

TREBALL FINAL DE MÀSTER

MIJS

JOVENTUT I SOCIETAT

MÀSTER INTERUNIVERSITARI

**Títol Joves, marginalitat urbana i territori a Salt:
hipòtesis i punts de partida**

Autor Judit Font

Tutor Oriol Romaní

Data presentació 3 de setembre de 2012

Universitats organitzadores:

Universitat de Girona

UAB

Universitat Autònoma de Barcelona

Universitat de València

U

UNIVERSITAT DE BARCELONA

B

Universitat de Lleida

UNIVERSITAT
U
POMPEU FABRA

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Amb la col·laboració:

Generalitat de Catalunya
Departament d'Acció Social i Ciutadania
Secretaria de Joventut

agència catalana
de la joventut

Joves, marginalitat urbana i territori a Salt: hipòtesis i punts de partida

Autora: Judit Font

Tutor: Oriol Romaní

Data de presentació: 3 de setembre de 2012

Paraules clau: joves, marginalitat urbana, etnicitat, estigma territorial, trajectòries en bloqueig.

Amb les transformacions de la societat postfordista i la progressiva retirada dels estats de Benestar, emergeixen per una part, noves modalitats de transicions juvenils de bloqueig i precarietat, així com noves formes de marginalitat urbana per efecte de tres components; l'extensió de l'atur de llarga durada i la relació precaritzada amb el treball, la relegació en barris de concentració de la pobresa i l'estigmatització territorial; dinàmiques que generen la nova *marginalitat avançada*. Aquest treball, planteja una aproximació teòrica als condicionants i els efectes de les noves formes de marginalitat sobre els joves en determinats contextos territorials, plantejant hipòtesis respecte el micro-contexte de Salt.

“Aquestes formes són *davant* nostre: estan inscrites en el futur de les societats contemporànies. En conseqüència és urgent diagnosticar-les a fi de dotar-se dels mitjans d’obrir noves vies d’intervenció pública capaces de frenar o de redirigir les forces estructurals que les engendren, entre d’altres, el creixement econòmic polaritzat i la fragmentació del mercat de treball, la precarització del treball i l’autonomització de l’economia clandestina a les zones urbanes degradades, l’atur massiu que indueix la desproletarització de les capes més vulnerables de la classe obrera (principalment dels joves, desproveïts de capital cultural), finalment les polítiques de retirada social i de desinversió urbana.

Si no es planifiquen i es posen en marxa nous mecanismes d’incorporació social i política per reintegrar els sectors de població bandejats en aquests territoris abandonats, només podem esperar que la marginalitat urbana continuï creixen i estenen-se, i amb ella la violència de carrer, l’alienació política, la desertització organitzativa i la informalitat de l’economia que minen els barris de relegació de les grans ciutats de la societat avançada.” Wacquant, L. (2007: 282)

*Aquest treball teòric, es complementa amb un petit projecte de recerca de tall etnogràfic, al voltant de les formes d’apropiació de l’espai públic dels joves marginats de Salt, desenvolupat com a projecte de Pràctiques de Recerca dels Màster. Tots dos, suggereixen un mateix camí i interès d’investigació que podria quallar en un projecte de recerca doctoral, encara per iniciar.

Sumari

I. Introducció	4
I.1 Què i perquè?	5
II. Elements marc del context contemporani; capitalisme, incertesa i dualització social	8

BLOC 1: Aproximació teòrica als conceptes de marginació i exclusió social

1.1 Marges, límits: Dins/fora	10
1.1.1 La “qüestió social”	10
1.1.2 Dimensions de l'estudi de la marginalitat	11
1.1.3 La marginalitat com a fet estructural	11
1.1.4 Integració/marginació: la marginació com a procés	12
1.1.5 Normalitat/marginalitat: la marginació com a construcció	13
1.1.6 Caracterització de la marginació	14
1.2 Aspectes de la marginalitat contemporània	15
1.2.1 Elements emergents de la marginalitat contemporània	15
1.2.2 <i>Marginalitat avançada</i>	16
1.3 Conclusions Bloc 1	18

BLOC 2: Perspectives sobre la joventut

2.1 Aproximació al concepte de joventut	21
2.2 Joventut com a tram biogràfic	22
2.3 Elements de posicionament social dels joves	23
2.4 Canvis en la situació social dels joves	24
2.5 Conclusions Bloc 2	25

BLOC 3: Joves i marginalitat a Salt

3.1 Salt com a territori: elements contextuais	26
3.2 Els joves a Salt: elements que apunten a situacions de marginalitat	29

BLOC 4: Els joves a Salt. Conclusions i hipòtesis.

4.1 Salt com a context d'emergència de determinades formes de marginalitat avançada: Perifèria dins la perifèria	32
4.2 La situació de marginació i múltiple condició estigmatitzada d'alguns joves	33
4.3 Continuïtats de la recerca	37

III. Bibliografia	39
-------------------	----

I. Introducció

Els estudis de la joventut, es produeixen en un context de debilitat de la recerca, amb una important manca de debat social i alhora amb escassa aplicació de les propostes. Aquest és un primer element que fa pertinent la recerca en l'àmbit de la joventut.

Al seu torn, els joves són actualment, un dels grups socials sobre els que recauen les majors contradiccions i efectes de la intensificació de les polítiques neoliberals i de desmantellament de l'Estat del Benestar que es produeixen en els darrers anys a les societats occidentals, cosa que evidencia una progressiva pèrdua de drets polítics i socials *de facto*.

Al mateix temps, el desplegament de determinades polítiques de joventut a Catalunya i l'Estat Espanyol¹, i en relació a una particular visió dels joves, més basades en aspectes afirmatius de la condició juvenil (en el lleure, l'oci i el consum) han propiciat la consolidació d'una visió banalitzadora i negadora dels joves com a subjectes de dret i agents de canvi. Les polítiques afirmatives desenvolupades, tenen el risc de concebre els joves com a receptacles, construint la "joventut" com a categoria infantilitzadora que manté els joves en l'estat pre-adult. Aquest fet és reforçat i alhora es conseqüència d'una visió alarmista dels joves, en el fet d'indentificar-los amb els problemes i els *riscos* percebuts i construïts per la societat adulta i per un particular sistema de valors i amb forta carrega moral.

Aquesta particular visió i construcció de la joventut, es podria analitzar com el revers de l'absència de polítiques nuclears, en relació a aspectes com treball, habitatge, formació, etc. La negació dels joves com a actors socials, la criminalització de mobilitzacions socials així com de determinats joves precaritzats ha portat a que part de la política de joventut desenvolupada actualment sigui penal i punitiva.

Per altra part, les transformacions pròpies de la nova modernitat², han canviat la situació social dels joves i ha configurat nous escenari de transició. De la idea del trajecte lineal a les transicions on els itineraris són múltiples, imprevisibles, incerts, insegurs (Bontempi, 2003). Això afecta a la incorporació al mercat de treball, a les opcions formatives, a emancipació familiar, i en definitiva en l'increment de la vulnerabilitat dels joves, i en el sorgiment de noves tensions que afecten a la joventut, com a condició, i als joves com a realitat. Per exemple: més alta capacitació però menys oportunitats d'accés al mercat de treball, més accés a la informació però menys accés a les estructures de poder i presa de decisions, més expectatives d'autonomia, però menys opcions de vida autònoma, etc. Així, la particular configuració de la relació mercat-estat en el capitalisme actual, ha dibuixat un escenari

¹ Per un aprofundiment en el tipus i orientacions de les polítiques de joventut a Espanya i Catalunya es pot consultar: Comas (2011), Soler (2010) i Casal (2006). Bàsicament, les aportacions de Quim Casal i la sociologia de la joventut com a transició, ens proporcionen un esquema explicatiu de les orientacions de les polítiques de joventut. Per una part, les que són de tipus "nuclear", que incideixen en les condicions materials de vida i de posicionament social (habitatge, treball, formació) i que són de tipus implícit, integrades al conjunt de polítiques socials, transversals i territorialitzades. Per altra part, trobem les polítiques de tipus "perifèric", que no s'ocupen d'aspectes nuclears o claus en el procés transicional, sinó que promouen aspectes com la participació, el lleure, etc... menys integradores, però en canvi explícites pel fet de considerar-se "de joventut", institucionals i dotades d'àrees pròpies.

² La nova modernitat, o la modernitat líquida ha estat definida per autors de la sociologia contemporània com Ulrich Beck o Zigmund Bauman. Més endavant els recuperem

preocupant en relació als joves a Catalunya i l'Estat Espanyol amb més del 50% de joves en atur³, per assenyalar una dada.

La situació d'emergent empobriment i exclusió, de pèrdua de drets, les dificultats per a l'emancipació plena i la construcció de projectes vitals que actualment viuen els joves, i que apunten a cronificar-se, centra l'interès per fer la recerca que es proposa en matèria de joventut.

I.1 Què i perquè?

L'experiència personal de treball amb joves entre els anys 2009 i 2011⁴ en Escoles Taller i Cases d'Oficis, genera l'interès per a fer recerca, no només en relació als joves, sinó en relació a *determinats joves* i en *determinats contextos*.

Les Escoles Taller i Cases d'Oficis, són programes de formació i inserció laborals temporal adreçats a joves aturats de 16 a 25 anys, que han acabat acollint com a participants, no només joves en atur, sinó majoritàriament joves no graduats (una de les úniques opcions post-obligatòries, per a persones sense el graduat en ESO), amb trajectòries escolars d'incorporació tardana, o d'abandó prematur i per tant, amb una estructura d'oportunitats d'accés a la formació post obligatòria o al mercat de treball molt limitades, amb trajectòries erràtiques o en bloqueig (Casal, 1996)⁵. En la majoria dels casos, en situacions socioeconòmiques de precarietat, baixes expectatives acadèmiques i laborals.

L'endinsament diari a aquesta realitat, l'apropament i observació, propicia un coneixement directe sense sistematitzar sobre la seva *condició* i representacions (vivències i experiències, relacions, mecanismes de resistència, les construccions identitàries, les expectatives de futur, la visió de l'entorn i l'autodefinició), i alhora genera una creixent inquietud respecte la seva *situació* social i context de vida: cada cop més precari, marginalitzador i amb l'embolcall de l'estigma i la culpabilització social.

A aquesta situació de bloqueig i precarització que pot afectar a un determinat perfil de joves, en el cas de Salt, a més, s'hi afegeixen i hi intervenen, alguns elements que el fan particular i com a context i territori.

Per una banda, a Salt, més del 50% dels joves són fills i filles de famílies migrades, amb la qual cosa, la nacionalitat no espanyola, i la condició d'"estrangeria", pot incidir en les seves oportunitats i desenvolupament.⁶ Per altra banda, a més, és un municipi singular, no només per la composició sociodemogràfica o la posició perifèrica en relació a Girona, sinó sobretot

³ Segons la Enquesta de Població Activa del 2n trimestre de 2012, pel que fa a joves entre 16 i 24 anys.

⁴ Entre juliol de 2009 i setembre de 2010 amb el desplegament i gestió del del "Projecte Respecte" de formació de joves, emmarcat dins el Projecte europeu "Valeur: Vivre la diversité dans les respect mutuel", del Programa "Droits fondamentaux et citoyeneté (2007-2013)". Desenvolupat en el conjunt de les Escoles Taller de comarques gironines. Posteriorment entre setembre de 2010 i octubre de 2011, direcció de la Casa d'Oficis de Salt.

⁵ Com veurem més endavant, des la perspectiva de la joventut com a tram biogràfic, la trajectòria erràtica, en bloqueig, és aquella en la qual les expectatives de posicionament social són baixes i les trajectòries escolars són curtes o erràtiques, amb un bloqueig sistemàtic pel que fa a la inserció laboral.

⁶ És un fet destacable i singular de la realitat de Salt que el nombre de joves amb nacionalitat no espanyola, el 55,6%, supera al nombre de joves que sí que tenen nacionalitat, el 44,4%. Aquesta dada no permet fer una correspondència directa entre nacionalitat no espanyola i migració, ja que molts joves són nascuts a Catalunya, sense haver adquirit la nacionalitat, i en canvi d'altres nascuts fora poden haver-la obtingut. No obstant, la nacionalitat pot ser indicadora de l'origen geogràfic familiar. Alhora també és un indicador d'un estatus legal-administratiu que posa límits als drets dels joves, com pot ser el dret a vot, l'accés al mercat treball, etc.

per ser un municipi amb una forta estigmatització associada a la immigració i la inseguretat. Aquest estigma, generat en gran part per la mateixa política municipal així com pels mitjans de comunicació, té efectes sobre la població, no només com a estigma *extern*, de les persones que no viuen a Salt, en la visió de ciutat “problemàtica”, o “perillosa”, sinó també a nivell *intern*, en les persones que hi viuen.

És en aquest sentit que pren interès l’aproximació a l’estudi particular del cas dels joves de Salt, pel que fa la seva singularitat en aquest sentit, però alhora pel fet que pot presentar certes similituds amb altres territoris i barris de Catalunya on es puguin donar alguns dels elements i processos que s’assenyalaran en aquest treball.

Un fet en concret, la mort d’un jove menor immigrant a Salt, participant de la Casa d’Oficis, el gener de 2011, al precipitar-se d’un 4rt pis a conseqüència d’una persecució policial, va desencadenar petites manifestacions de ràbia al carrer d’alguns joves⁷ i va generar desmesurada reacció mediàtica estigmatitzadora respecte el municipi i determinats grups de joves. De manera significativa, a nivell personal, aquest fet, va propiciar un espai de reflexió i diàleg en profunditat amb joves respecte l’experiència de “ser de Salt”, “ser migrant”, el carrer, el futur, les frustracions, la ràbia, la injustícia, etc⁸.

Per altra part i en relació a l’episodi referenciat, l’emergència de revoltes juvenils i de disturbis protagonitzats per joves precaritzats en els barris perifèrics de les ciutats franceses des de finals dels anys 80, amb més intensitat la tardor de 2005, i el cas de Londres de l’estiu de 2011, suposen la manifestació pública d’un conflicte latent a les societats occidentals i fan emergir una realitat silenciosa, la dels joves marginats, i estigmatitzats pel seu nom i el territori on habiten⁹.

Es parteix d’una situació social relativament comú entre els joves en aquests territoris, salvant totes les diferències de context polític-institucional, econòmic, social i cultural: atur juvenil i precarietat laboral, desfasament entre expectatives i oportunitats reals, frustració i *privació relativa*, desconfiança i desafecció respecte el sistema polític, discriminació etnoracial, el rebuig a les institucions policials i de control, l’entorn culpabilitzador, la manca de referents i l’oblit en territoris d’abandó. Són revoltes d’un nou *precaritat*¹⁰ que mostren la nova marginalitat urbana de les societats occidentals, el que Loïc Wacquant (2007), defineix com a *marginalitat avançada* i que prenem com a referència en aquest treball.

Alhora, els territoris on es produeixen aquestes revoltes també presenten elements comuns; segregació socioespacial, concentració de situacions de pobresa, presència de població immigrada, accés limitat i allunyat dels recursos socials i públics, pressió mediàtica i elevat control policial, i estigma territorial.

⁷ Ja al febrer de 2010 s’havien produït a Salt, petites manifestacions espontànies de joves d’origen immigrant (bàsicament magribins) davant l’Ajuntament com a resposta a l’episodi en el qual alguns veïns van interrompre un Ple Municipal amb protestes per la inseguretat i reclamant més presència policial. Pel fet que mediàtica i socialment s’estava vinculant la inseguretat amb els joves migrants aturats i precaris que es fan visibles als carrers, els joves van manifestar-se defensivament amb el missatge de “no som lladres”. Probablement, mereix una recerca específica, l’estudi dels diferents episodis que han anat configurant una particular visió estigmatitzada de Salt com a municipi i dels joves fills de famílies immigrades en particular.

⁸ En relació a aquests fets, es pot consultar l’article d’opinió Font. J. “Por ahora todo va bien” a la revista local 17190 Universalt <http://17190.org/2011/06/%E2%80%9Cpor-ahora-todo-va-bien-%E2%80%9D/>

⁹ Sobre les revoltes dels joves a les perifèries urbanes franceses i la realitat de les banlieues, són interessants les anàlisis de Dell’Umbria, A. (2006) i Dubet, F., Lapeyronnie, D. (1992)

¹⁰ Concepte de de Pierre Bourdieu que denomina les franges precàries del proletariat i que recupera Wacquant.

Com veurem més endavant, *l'estigma territorial*, i *l'efecte lloc*, influeixen directament en la identitat dels seus habitants i en els cas dels joves, poden configurar un tipus d'estructura d'oportunitats, d'expectatives, i un tipus d'actituds i comportament, dinàmiques de tancament i aïllament així com un determinat autoconcepte.

Així doncs, com influeix el territori en el cas dels joves de Salt? Quins elements contextuals incideixen en l'estructura d'oportunitats dels joves de Salt? Quina visió tenen del context on viuen i la manera com els condiona en les seves trajectòries? Salt és un context micro on es poden estar desenvolupant les característiques pròpies de la *marginalitat avançada* contemporània?

Aquestes preguntes així com el conjunt d'observacions fetes, d'experiències viscudes, i de reflexions generades, són les que han despertat la voluntat de conèixer, sobre aquestes realitats emergents a ciutats i barris de Catalunya¹¹. Al mateix temps, la tasca de recerca sobre aquestes realitats emergents ha de posar en alerta els gestors de la política pública.

Així el treball que es presenta a continuació s'estructura en 4 blocs de contingut que condueixen al plantejament d'hipòtesis al voltant de la situació de marginació d'alguns joves a Salt. El primer bloc, constitueix una aproximació al conceptes de marginació i exclusió, així com a les formes de la marginació contemporània, que ens ha de permetre identificar si efectivament, estem davant de situacions que es poden definir com a tals. En el segon bloc, s'aborda el conceptes de joventut i les diferents perspectives d'aproximació a la condició juvenil, així com també es fa un petit anàlisi de la situació social dels joves avui. El tercer bloc, constitueix un apartat que descriu i caracteritza per una part, el context de Salt com a territori i per altra part, la situació social de determinats grups de joves en relació a factors de posicionament social com són família, escola i treball. Finalment en el quart bloc, i a tall de conclusió del recorregut del treball teòric i d'aproximació a una realitat concreta, s'apunten hipòtesis en la interpretació dels factors que poden motivar la situació de marginalitat d'algun grups de joves de Salt, i les possibilitats de continuïtat de la recerca.

¹¹ En el transcurs d'aquesta recerca i treball exploratori, he trobat la tesi d'Anna Cano "Procesos de integración y exclusión social juvenil en las periferias de Barcelona y Milan" centrada en els mateixos objectius de conèixer la influència dels entorns perifèrics en els joves en un anàlisi de cas comparatiu. En aquest sentit, es fa difícil no coincidir en l'orientació teòrica i referents d'anàlisi malgrat que en aquest treball, molt menor, no es desenvolupa un estudi comparatiu, sinó de coneixement d'una realitat concreta.

II. Elements marc del context contemporani; capitalisme, incertesa i dualització social

Abans d'iniciar el cos central del treball teòric i de plantejament d'hipòtesis, oferim a continuació unes pinzellades d'aproximació al context contemporani que ens serveixen de marc interpretatiu.

En primer lloc, ens situem en el context de la globalització, entès com una nova fase d'intensificació del capitalisme en la seva expansió neoliberal, a la recerca de nous territoris físics, així com de nous espais de mercat en l'àmbit social i relacional, mercantilitzant cada cop més espais de la vida de les persones; salut, educació, lleure,... (Romaní, 2005) És des d'aquesta nova fase capitalista que es pot explicar la internacionalització dels mercats i els fluxos, la financiarització de l'economia, el creixement de les desigualtats a escala mundial que dona lloc a moviments migratoris transnacionals de sud a nord, així com el progressiu desmantellament de l'Estat del Benestar protector com a garant dels drets bàsics i de la "pau social" al llarg de la segona meitat del segle XX a occident.

Aquestes transformacions econòmiques, polítiques i culturals han donat lloc a nous marcs teòrics i analítics per comprendre les noves formes amb les quals es manifesten les conseqüències d'aquest escenari. Aquest nou escenari, de la nova modernitat avançada, ha estat definida per autors com Ulrich Beck (1986) o Zigmund Bauman (2007). El primer, Beck, a través de la teoria de la modernitat reflexiva i de la societat del risc, incorpora la noció d'imprevisibilitat i inseguretat i per altra part Bauman, amb la noció de modernitat líquida ens ofereix un paradigma analític per identificar el context d'incertesa i d'escenaris canviants que afecten als subjectes d'avui.

Seguint a Beck i l'enfocament del risc, en la modernitat post-industrial i post-racional apareixen noves formes d'exclusió social més enllà de la societat de classes: la família nuclear que normativitzava la vida en comú es transforma, la societat del treball com a eix integrador es debilita amb la flexibilització de les relacions i drets laborals, les institucions polítiques de la democràcia parlamentària es mostren sotmeses a forces de poder econòmic, i la ciència, com a baluard del saber, es posada en dubte pel que fa a les seves conseqüències. El resultat d'aquesta nova configuració de l'estructura social és una societat amb desigual distribució dels riscos i amb la incertesa i la inseguretat com a centre. Aquest riscs, a més, tenen a veure també amb els valors, representacions socials, criteris polítics i ideològics d'una societat determinada.

Pel que fa a Bauman, la nova modernitat líquida desdibuixa també les institucions socials clàssiques que oferien seguretat. L'Estat com a ostentador del poder polític, deixa de tenir-lo, es produeix una retallada gradual de les formes d'assegurança comunitària que l'Estat ofería, i l'espai de la solidaritat social i la comunitat desapareix i dona pas a actituds i formes de relació competitives. A més es produeix l'esfondrament de formes de pensament, planificació i actuació a llarg termini i la fragmentació de la linealitat del temps, i finalment es traslladen a l'individu de les possibilitats de resoldre, amb les seves eleccions "lliures", els efectes de les constriccions estructurals, apostant per un model d'individu que ha de ser "flexible". (Bauman, 2007)

Aquesta modernitat, aïlla l'individu en un estat d'incertesa i d'inseguretat, la principal conseqüència del qual és la por. Al mateix temps, i davant l'afebliment de les institucions socials clàssiques en la configuració de la identitat, el consum apareix com el nou factor generador de posicionament social, d'estatus i d'identitat

Des de la perspectiva de l'estructuració i la desigualtat social, aquestes transformacions juntament amb l'evolució neoliberal del capitalisme post-fordista, han portat al que alguns autors (Galbraith, 1993; Bergalli, 1994) han anomenat processos de dualització social. Aquesta idea assenyala la progressiva polarització de l'estructura social en dues parts relativament separades, una de forta, i una de feble, i un conseqüent increment i intensificació de les desigualtats socials. La societat forta, presenta desigualtat als seu interior però els seus membres tenen els recursos bàsics garantits i un cert sistema d'oportunitats i mobilitat. Es caracteritza per la "integració" en relació a l'estat, el mercat i la societat civil. Per contra, l'altre pol, la societat feble, es caracteritza per la marginació respecte d'aquests tres elements, bloquejada al marge dels recursos, oportunitats i mobilitat social.

De fet, Varela i Alvarez Uría (1989), adverteixen del desenvolupament d'una societat cada cop més polaritzada i dualitzada al voltant dels extrems entre l'excel·lència i la marginació, on els *subjectes fràgils*, desprovistos, es debaten i pugnen en el sotmetiment a la flexibilitat, a la individualització, a la competitivitat, molts dels quals són cada cop més a prop de la marginalitat en una societat desmembrada i dividida.

Els mecanismes clàssics d'integració social; mercat de treball, família (sobretot en els Estats del benestar de l'entorn mediterrani), i la comunitat-entorn, es demostren actualment ineficaços o insuficients. I s'intensifiquen i s'amplien els eixos de desigualtat, ja identificats; atur, origen/etnicitat, lloc de residència, edat, sexe, etc.

En major mesura, la posició en relació al mercat de treball és el principal factor generador de vulnerabilitat. No només pel que fa al binomi atur/ocupació, sinó, fins i tot per la mateixa participació precària, inestable i insegura en el mercat de treball. Precisament aquest context de precarietat, i d'increment de la desigualtat, en la qual el treball assalariat no juga un rol *integrador*, posa de relleu el factor crucial de l'atur, però també el caràcter multidimensional de l'exclusió i la marginació, com l'entorn de vida i per tant les formes de segregació socioespacial, el tipus de polítiques i institucions que intervenen, les xarxes relacionals, el grau i qualitat d'accés als béns i serveis, etc.

És doncs, al fil d'aquesta reflexió i context que abordem una aproximació teòrica al concepte de marginació.

BLOC 1: Aproximació teòrica als conceptes de marginació i exclusió social

1.1 Marges, límits: Dins/fora

Tal i com hem vist, en el sí de les societats occidentals, es produeix un increment de la desigualtat social i es defineixen nous contorns de la marginació.

En aquest apartat, més que aportar una definició que pugui emmarcar el conjunt del treball, ens proposem fer un recorregut per diferents aproximacions teòriques que presenten punts de trobada en un sentit interpretatiu i que ens poden ser útils a l'hora de desenvolupar l'anàlisi del cas que ens ocupa. Totes elles comprenen la marginació i l'exclusió, com un procés, que presenta una important variabilitat històrica i contextual i que es manifesta en diferents camps, pautes i situacions.

1.1.1 La qüestió social

La *qüestió social* o l'estudi dels grups socials que la societat urbana produeix en els seus marges, ha estat històricament objecte d'interès de la sociologia així com de l'antropologia urbana. En relació a la idea d'integració social, concepte cabdal de la sociologia i desenvolupat tant per pensadors clàssics com moderns, s'hi desenvolupa, per oposició, la noció de marginalitat.

En un sentit històric, en paral·lel al desenvolupament de les societats capitalistes occidentals i el desplegament dels Estats del Benestar com a "utopia moderna", es fa visible al conjunt de les societats urbanes l'existència i emergència de grups que resten als marges de l'ordre de regulació i distribució, cosa que anuncia el fracàs del model (Romaní, 1996).

La manera com denominar aquest espai social que queda al marge dels recursos materials, simbòlics i culturals propis de l'ordre establert, ha estat diferent segons autors, etapes històriques, corrents teòriques. No obstant, els pobres, els desposseïts, els desarrelats, desafiliats, exclosos són maneres d'anomenar diverses expressions de relacions de dominació i d'opressió entre explotadors i explotats (Karsz, 2004.)

De fet, durant les dècades d'expansió i extensió de l'Estat del Benestar, i fins els anys 80, bona part de la literatura al voltant de la qüestió social, ha encunyat el terme *d'inadaptació social, o desviació*. Els estudis i recerques sobre la pobresa i la marginalitat la consideraven com a qüestió accidental, disfunció no prevista del sistema de drets i garanties, que es podia atribuir a les pròpies característiques dels grups i persones incapaces o desviades. Lluny de considerar les raons estructurals de tals realitats, aquest discurs ha impregnat també durant anys la intervenció social desplegada des dels Estats, partint de la noció de dèficit, i aplicant polítiques de tipus "correctiu" i "compensatori".

A mitjans dels anys 80, es comença a encunyar el terme exclusió social que suposa una ampliació de la noció de pobresa. Com assenyala Robert Castel (1997) més enllà de la situació de pobresa cal tenir en compte moltes altres variables, entre elles, la sociabilitat i el grau d'autonomia dels subjectes. Així, les situacions de marginació i desarrelament, apareixen lligades no només a la precarietat laboral i econòmica sinó també a la manca de xarxes socials i a la situació de dependència o carència d'autonomia, que poden portar a la mort social en la trajectòria d'un subjecte.

Sense entrar a fons amb les particularitats i singularitats dels conceptes d'exclusió i marginalitat en un sentit diferenciador, els abordarem d'acord amb la manera com diferents autors han analitzat unes mateixes realitats. De fet, exclusió social i marginalitat són termes que s'utilitzen tot sovint indistintament, malgrat que probablement es fa necessari un posicionament de tipus epistemològic i ètico-polític en l'ús d'un o altre terme, o fins i tot d'un tercer¹².

A continuació caracteritzem alguns elements que ens permetin analitzar les realitats dels joves en el context urbà que ens proposem.

1.1.2 Dimensions de l'estudi de la marginalitat

Precisament la diversitat de discursos existents sobre el tema de la marginalitat porta a autors com Romaní (Romaní: 1996) a parlar de *retòriques de la marginació*. L'autor, en aquest sentit destaca diferents nivells pel que fa a l'anàlisi dels processos de marginació: a) el dels processos d'exclusió social com a conseqüència de les transformacions econòmiques que produeixen fenòmens de dualització social; b) El de les elaboracions culturals de les persones que pateixen l'exclusió i que elaboren formes de resistència i adaptació; c) el dels discursos socials, tant acadèmics com populars en els quals hi participen de manera rellevant els mitjans de comunicació de masses i que contribueixen a la legitimació de la desigualtat i la marginació. d) la incidència d'aquests discursos sobre les estratègies desenvolupades pels grups marginalitzats, i e) el de les pràctiques i discursos del que es podria anomenar "innovadors culturals" o grups amb "àrees sensibles" de conflicte en relació a l'ordre social (pels seus consums, sexualitat, construcció identitària, identificació ètnica,...).

És pertinent aquesta distinció de diferents nivells en l'estudi de la marginalitat per quant assenjala diferents àmbits o manifestacions de la marginació; per una part, el posicionament en l'estructura social dualitzada, i per altra part les representacions discursives i culturals al voltant d'ella. Tant de les persones en situació de marginalització i les seves estratègies de resistència/adaptació/innovació, sinó també del discursos hegemònics, científic o populars al voltant de la marginalitat i les persones en situació de marginació.

En el cas dels joves, aquestes diferents dimensions prenen important rellevància en tant que no només podem observar els processos d'exclusió als quals es poden veure sotmesos, sinó també, i en tant que la *condició juvenil*, és una construcció social i per tant, sobre la qual s'hi projecten tot tipus de discursos, representacions socials i imaginàries. Al voltant d'ella, els joves també elaboren cultures identitàries i de resistència.

1.1.3 La marginalitat com a fet estructural

En aquest treball, partim d'una visió de la marginalitat i l'exclusió com a fet estructural, on l'ordre social i els mecanismes de control esdevenen elements actius en la definició, creació i reproducció de les diferents formes de marginació.

En aquesta línia, Manzanos (1991: 40-71) defineix la marginació social com "determinades situacions estructurals i pautes de comportament que s'allunyen del tipus ideal latent en la representació simbòlica amb la qual la cultura dominant formalitza la societat, tan sols

¹² Sobre la crítica a la noció del concepte d'exclusió es fa pertinent la lectura de Karsz (2004) al qual hi farem referència en les properes línies.

dotades de transcendència social quan afecten a grups exclosos del mode normalitzat de vida que estableixen les relacions de producció, reproducció i legitimació social.”. L'autor destaca tres apreciacions al voltant de la marginació: a) la marginació remet a una realitat objectiva i social i no subjectiva i individual; b) les situacions problemàtiques de marginació venen definides per un allunyament o oposició a el tipus ideal de comportament formalitzat per la cultura dominant; c) en tercer lloc, la tendència a l'anàlisi de la desviació-subjecte, focalitzant en l'individu, i no de la desviació-objecte i dels mecanismes estructurals que la produeixen.

En aquesta direcció doncs, podem assenyalar que la noció de marginació presenta dos grans *continuums* implícits, en el rerefons de qualsevol intent de clarificació, que cal abordar. En primer lloc; el continuum integració/marginació, més associat a processos d'estratificació social i en segon lloc, el continuum normalitat/desviació, en relació a els aspectes discursius i de representacions socials.

1.1.4 Integració/marginació, dins/fora: La marginació com a procés

Com hem dit, el primer continuum integració/marginació tindria a veure amb els processos d'estratificació social i de institucionalització de la desigualtat en relació a l'accés als recursos, béns i posicions de la societat. Així per exemple, un sentit jeràrquic vertical els grups que se situarien més avall en l'estructura de classes, quedarien marginats (Kerbo, 1998).

Pel que fa al continuum inclusió/exclusió, Teresa San Roman (1990: 115-124) desenvolupa un treball teòric de gran importància pel que fa a la condició processual de la marginació¹³. Segons l'autora la *posició marginal* és aquella que “no es una posició prevista en el sistema de relacions definitòries d'estatus, ni exhibeix les propietats d'estat corresponents a les coordenades espai-temporals concretes del sistema.” La relació de marginació per tant, seria aquella en la qual “una part orienta el seu comportament i activitat a l'exclusió de l'altra de les posicions i propietats definitòries del sistema ecocultural donat”.

Així es detecta una tensió inclusió/exclusió definida per la posició marginal, el grau de marginació i el *camp* concret de relacions (camp laboral, escolar, etc.). Aquesta proposta teòrica, doncs, obliga a sondejar quins són els límits definitoris del sistema a partir dels quals, les posicions i les relacions ja són de marginació. És així com San Roman planteja quatre hipòtesis al voltant de la marginalitat.

La primera hipòtesi parteix de la idea que allò que anomenem marginació es produeix en situacions de competència amb possibilitat suplantació d'un dels competidors per l'altre, de manera que consisteix socialment en l'exclusió del marginat dels espais socials, de l'accés institucionalitzat als recursos comuns i públics (un accés no pautat, menor, limitat temporalment i depenent). Aquest procés estaria subjecte a una tensió inclusió/exclusió que posa en joc dues variables, les condicions concretes del sistema en la generació de la marginació, així com les propietats que exhibeixen els potencials exclosos que els poden fer més susceptibles a la marginalitat.

¹³ Aquest important i fonamental treball teòric el desenvolupa l'autora al voltant de la vellesa i la seva possible condició de marginalitat. Un aspecte que ens sembla interessant per bé que analitza la condició de marginació d'una grup d'edat, que configura una categoria de persona, com és el cas també dels joves, dels quals se n'ha construït la categoria de joventut.

La segona hipòtesi, planteja que “el procés de marginació, produeix, s’acompanya i s’alimenta d’una formació ideològica que dóna racionalitat i justifica l’exclusió. Es tractaria d’estereotips, o estigmes, “que donen suport racional i justifiquen moralment aquella suplantació como una negació d’accés atribuïble a una suposada incapacitat personal, i que implica, la despersonalització del marginat, la negació dels seus atributs socials d’entitat personal.” Una hipòtesi que reitera la referència als discursos de la marginació.

En tercer lloc, la marginalitat “per la seva escassa relació amb les institucions i la dificultat d’accés als recursos i drets comuns [...] tendeix a produir l’allunyament de les normes i usos de relació comuns, donant lloc en diferents casos a la contravenció de les normes o a l’abandó dels usos”. Aquest desinterès pot crear una particular “cultura de la marginació”.

En quart lloc, aquesta marginació, està present en determinats *camp*s de relació social institucionalitzada; com podrien ser el mercat de treball, el sistema escolar-educatiu, ...

L’autora assenyalava que la marginació, pot o no produir-se i pot variar en grau. És per tant, important conèixer quins factors i condicions incideixen en aquesta variabilitat, progressió o retrocés, i quines situacions socials poden fer “de la marginació un element funcional”. En aquesta qüestió de la funcionalitat de la marginació hi tornarem més endavant.

Finalment, l’autora assenyalava que l’intent desqualificador de la marginalitat està a la base dels mecanismes de poder: “les posicions marginals de certs pobles, o de certes categories de persona, són més que res, relacions de poder”.

1.1.5 Normalitat/marginalitat: La marginació com a construcció

En aquest apartat abordem el continuum normalitat/desviació-marginalitat. Com hem vist, la marginació té a veure també construccions discursives justificadores i que tenen com a base la definició de la noció de normalitat i viceversa. De fet, “cal analitzar els processos de normalització de les societats occidentals per poder explicar l’origen dels processos de marginació que en elles s’han produït” (Romani, 1996: 306). En el treball assalariat ha jugat el rol de normativitzador de la vida i les relacions socials en les societats industrials a través de d’uns determinats hàbits de treball, consum, vida, pautes, conductes i comportaments que esdevenen alhora mecanismes de disciplinació social¹⁴.

Aquesta normalitat social, es difon hegemònicament i es transmet a través de les institucions de socialització bàsiques; família, escola, ... i també a través de la difusió de binomis entre formes ideals de normalitat (aspiracions socials dominants) i realitats socials de marginació; per exemple sacralització de la família-prostitució; treball-atur; obtenció de l’èxit-fracàs escolar; puresa de la raça-xenofòbia, riquesa-pobresa... (Manzanos, 1991). En paral·lel es fan visibles els grups i persones que queden fora d’aquest sistema social, al marge. En l’intent d’etiquetar, tipificar aquests grups marginals, s’institucionalitza la marginació institucions totals (manicomis, presons) amb agents explícits de control i repressió (policia, exèrcits) així com amb disciplines i professions correctives (treball social, ...). De fet, amb la institucionalització de la desviació, hi ha la producció de definicions hegemòniques de normalitat i d’un particular concepte de persona.

¹⁴ Idea desenvolupada per Foucault en obres com *La microfísica del poder* i *La sociedad disciplinària*, on precisament analitza a fons les institucions normalitzadores i les seves implicacions

En aquest sentit, de tipus més simbòlic, Karzs (2004) fa un important anàlisi de l'exclusió social com a concepte. L'autor critica la noció d'exclusió en quant passa per sobre de la idea de classe social. Assenyala que des de la visió *in* i *out*, es parteix d'una visió lateral de la fractura social i no vertical, partint d'un ordre de les coses, el capitalisme, que es contempla com a únic possible. Això porta a certa "naturalització" de l'exclusió i a la consideració de la inserció social per tothom com l'estadi desitjable, negant el conflicte. Aquest concepte té el risc de la patogènesi i la individualització dels problemes socials.

Karzs assenyala la idea i funció de l'exclusió com a concepte que denomina "l'altre", que dimensiona la realitat en termes de *dins* i *fora* i categoritza l'*exterioritat* d'allò social. La noció d'inserció, d'integració és la que denomina el fet d'atorgar un determinat lloc, una particular forma de participació diferenciada en la societat, que no és dins o fora, sinó que sempre és dins. Segons Karsz, els exclosos "compleixen funcions econòmiques, polítiques i ideològiques precises, i serveixen a més al narcisisme un tant sàdic dels ciutadans que es consideren normals i fons i tot ontològicament normals" (Karsz, 2004: 163). Així, la inserció social suposa un determinat tipus de posicionament social basat en l'opressió no conflictiva i aparentment harmoniosa, en un context de violència estructural. "Es parla dels exclosos però sense el que exclou", en una relació on només hi ha dos actors, inclosos i exclosos.

Ens interessa doncs, de les reflexions de Karsz la idea bàsica de l'exclusió és una particular forma d'inclusió i integració social que passa per la desposseïció, la privació, la marginalitat i la precarietat. I en aquest sentit, aquesta situació d'exclusió, pot esdevenir funcional a la reproducció i manteniment d'un determinat ordre social. Altres autors com Tortosa (1993), desenvolupen la funcionalitat del manteniment de grups i persones al marge per a garantir la reproducció social de la desigualtat.

Finalment, i en aquest sentit, alguns autors (Delgado, Bergalli,...) assenyalen el potencial i el component humiliador dels nous discursos de l'exclusió social¹⁵. Cal veure, a més, quina és la noció de normalitat que es construeix en el context de la modernitat líquida, per a poder identificar així quins serien els nous espais de la marginació i la desviació.

1.1.6 Caracterització de la marginació.

Detallem a continuació alguns aspectes caracteritzadors de la marginació d'acord amb les aportacions dels diferents autors referenciats:

- Existeixen *situacions objectives de marginació* (Manzanos, 1991: 45), que es manifesten en determinats entorns i que afecta a determinats grups socials.
- La marginalitat és una particular forma d'integració social; classes subalternes, funcionals, o en estat d'abandó. Així s'explica la paradoxa constitutiva de l'exclusió: els exclosos estan "dins", són que ocupen els "llocs" no bons, però ocupen llocs. (Karsz, 2004: 162)
- La marginació compleix una funció social: Funció simbòlica en la creació de definicions i imaginaris de la normalitat, funció de justificació de l'aparell institucional-administratiu dedicat a determinats col·lectius, funció de perpetuació i desenvolupament de formes de control i dominació, funció simbòlica en la construcció de definicions dels problemes socials i polítics, etc.

¹⁵ VVAA.(2009) La humillación. Técnicas y discursos para la exclusión social. Barcelona. Edicions Bellaterra

- La marginalitat es defineix a partir de la combinació de les condicions concretes del sistema en la generació de la marginació, així com les propietats dels individus potencials exclosos que els poden fer més susceptibles a la marginalitat.
- L'estigmatització, com a element clau dels processos de marginació. L'estigma esdevé legitimador de la desigualtat i la discriminació, i contribueix a la producció de les propietats individuals i les categories de persona potencialment marginals. Així, les dificultats d'accés als recursos normalitzats per part d'individus o grups socials, s'emascaren amb l'atribució d'una sèrie de caràcters negatius.
- La marginació pot generar reaccions innovadores, defensives dels grups marginats i per tant una particular "cultura de la marginació"
- La marginació és també una construcció simbòlica. En la marginació s'intueix una noció de desviació respecte la "norma" social, i alhora la conducta o condició desviada està estigmatitzada. Per tant, hi ha un component de rebuig social. "La discriminació i el rebuig no són expressió del no reconeixement social, sinó que són una forma específica de reconeixement" (Karsz,2004: 163).
- La marginalitat pot derivar del conflicte entre drets reconeguts i drets exercits. En aquest sentit, més enllà de la pobresa la marginació és també una qüestió política.

Per tant, la marginació no es definiria com una posició basculant entre dins/fora, sinó com particular manera d'estar dins: als marges.

1.2 Aspectes de la marginalitat contemporània

Més enllà de l'aproximació teòrica i pel que fa a les formes de marginalitat contemporània, els diferents anàlisis de l'exclusió social n'assenyalen tres característiques principals; la seva multidimensionalitat (Subirats, 2004¹⁶), el seu caràcter processual i dinàmic, i la seva heterogeneïtat pel que fa a les situacions existents, tant a nivell geogràfic com en relació a col·lectius específics. En l'estudi de l'exclusió social es destaquen els esforços per definir els eixos d'exclusió i desigualtat al voltant de la classe, l'edat, el sexe i l'origen/ètnia,...

1.2.1 Elements emergents de la marginalitat

No obstant, els elements emergents de la marginalitat urbana contemporània, són els relacionats amb els entorns territorials, per una part, i amb l'etnicitat o l'origen en les societats occidentals receptores de les migracions post-colonials. La desigualtat contemporània es defineix cada cop més a partir dels eixos ocupació, etnicitat i segregació urbana (Wacquant, 2007).

a) Ocupació/classe

El primer d'aquests eixos, clàssic, remet a la participació en el mercat de treball. En aquest aspecte, ens interessa particularment per la seva dimensió gràfica, la caracterització de Robert Castel (1992) que distingeix en la vida social un determinat nombre de zones que es corresponen amb diferents nivells d'un procés d'intensificació dels riscos o factors d'exclusió, sobretot en relació amb el treball, però no només: 1) una *zona d'integració*:

¹⁶ Subirats, J. fa un exhaustiu treball d'identificació de factors o indicadors a partir dels quals caracteritzar les situacions i processos d'exclusió social. No obstant, com a crítica, es podria afirmar que tots ells apelen a atributs, característiques, o condicionants propis de les persones o grups (situació econòmica, laboral, nivell formatiu, de salut, situació residencial, xarxes socials i familiars,...) obviant en certa mesura la dimensió estructural de l'exclusió i la seva funcionalitat, una visió que és la que contempla aquest treball.

caracteritzada per una *estabilitat* laboral, *seguretat* a través de la protecció social i una inscripció relacional sòlida familiar i veïnal; 2) Una zona de vulnerabilitat: caracteritzada per la *inestabilitat*, la *precarietat* i la intermitència laboral i la fragilitat dels suports familiars i socials; 3) una zona de marginalitat o exclusió caracteritzada per l'absència de treball i l'aïllament social i la manca de seguretats. A partir d'aquest esquema simplificat, la zona de vulnerabilitat ocupa una posició estratègica ja que ella la que alimenta la zona d'exclusió; els individus basculen des de una condició precària a una condició totalment marginal. Com ja hem vist, en la mobilitat entre zones, ha tingut i encara té un paper predominant la participació en el mercat de treball, malgrat que aquest és un axioma que actualment s'està posant en dubte, de manera que no només l'atur sinó la relació precaritzada amb el mercat de treball són factors de marginalització. (Wacquant, 2007; Karsz, 2004)

Aquesta idea de zones ens remet a la noció d'*espai social* de Bourdieu (1999), entesa com la posició relativa dels agents socials respecte altres llocs (*sobre, sota, entre,...*) i per la distància que els separa d'aquests. I de fet, segons l'autor, l'espai social es retradueix en *espai físic*, en territori.

b) Territori/efecte lloc/estigma territorial

Una manifestació de la marginalitat cada cop més important és la segregació urbana. En aquest sentit, treballs com els de Wacquant (2007), han posat als barris o entorns territorials com a unitats d'anàlisi significatives en l'estudi de les situacions de vulnerabilitat social, definint els *estigmes territorials* com un aspecte fonamental dels processos d'exclusió social urbana contemporània¹⁷.

Al fil de la reflexió iniciada a l'apartat anterior, seguint a Bourdieu, la posició d'un agent a l'espai social s'expressa en el lloc de l'espai físic en el qual està situat i per la posició relativa de les seves localitzacions respecte les localitzacions d'altres agents.

La confluència entre espai social i espai físic és el que s'anomena *efecte lloc*, tant en un sentit positiu, de distinció, com negatiu, de degradació. Els entorns físics o territoris poblats per grups socials benestants o d'alt capital cultural es revesteixen d'un efecte i simbolisme positiu. Per contra, espais físics on habiten grups d'un espai social desafavorit o sense capital es concentren, s'impregnen d'un efecte negatiu i degradant, procés que alguns autors han anomenat *desqualificació espacial o diferenciació social* (Wacquant, 2007). "La falta de capital intensifica l'experiència de la finitud: encadena a un lloc." (Bourdieu, 1999: 122). Aquesta diferenciació social en l'espai, és la que s'expressa en formes de segregació urbana.

David Harvey (1977) és referencial, també, en la consideració que la forma urbana és un factor condicionant (no determinant) de les formes de desigualtat i de comportaments de determinats grups humans. Front a la visió del ghetto com a espai de tancament exclouent, amb una forta homogeneïtzació interna com a característica principal de seclusió, Harvey assenyala que en la formació de barris en relegació hi poden influir els mecanismes de mercat com els preus de la vivenda i el sòl, de manera que l'elecció de vivenda segons situació socioeconòmica situa un determinat tipus de poblacions en uns territoris o en uns altres, configurant així un mapa de distribució poblacional segons renda i mercat disponible.

¹⁷ Malgrat que seria pertinent anar enrere en els referents de l'Escola de Chicago i en els orígens de la investigació sociològica al voltant de barri com a unitat d'anàlisi o del ghetto d'autors com Whirth o Park, en aquest treball ho obviarem.

És així també, com s'acaben produint en contextos urbans determinades situacions de segregació residencial i social.

Aquest *efecte lloc* negatiu i degradant és el que s'expressa en l'estigmatització territorial. Tal i com assenyala Wacquant: "no té gaire importància que aquestes zones siguin deteriorades i perilloses o no, i que la seva població estigui composta essencialment de pobres, de minories i d'estrangers o no: n'hi ha prou amb la creença, o més aviat el prejudici, que efectivament ho són per desencadenar conseqüències socialment pernicioses".

L'estigma territorial reforça i redunda en la condició de relegació i marginalitat dels territoris "tacats". El barri estigmatitzat degrada simbòlicament els que hi viuen, i alhora aquest el degraden simbòlicament. La concentració de població homogènia pel que fa a pobresa, intensifica alhora aquesta pobresa. Per altra part, l'estigmatització territorial també té efectes sobre les polítiques públiques per bé que permet justificar i desplegar mesures d'excepcionalitat, en relació al control o l'assistencialisme, cosa que encara contribueix més a la condició de marginació.

Finalment, aquest efecte barri, pot generar sentiments de culpabilitat, vergonya, indignitat social, molt relacionats amb l'efecte humiliador de l'exclusió social. Aquest sentiment sovint s'atenua traslladant l'estigma a determinats grups socials o comportaments dins el territori, cosa que reforça la lògica de la *denigració lateral* (Wacquant, 2007: 290) i afebleix les relacions i els vincles.

c) Etnicitat/ l'efecte origen

En els darrers vint anys, la composició social de les ciutats catalanes i ja anteriorment, de les grans ciutats europees, s'ha transformat en gran mesura amb l'arribada de persones procedents de les migracions post-colonials. Aquest fet ha produït un nou actor social en les societats urbanes occidentals, la figura de l'immigrant. Un aspecte que diferencia la població immigrada actual i extracomunitària, de les migracions internes anteriors, bàsicament és la qüestió fenotípica i de visibilitat, lingüística, etc., que ha permès construir al voltant de la diferència "cultural" un conjunt de discursos i retòriques que reforcen l'"alteritat" i legitimen la discriminació.

El concepte contemporani d'"immigrant" és una producció social discriminatòria (Delgado, 2003). La categoria de persona "immigrant" va més enllà de la persona que migra, i remet a un conjunt d'atributs que se li apliquen a mode de "personatge conceptual", construït sobre la base d'un imaginari: és estranger i és un intrús. És també pobre, ocupa el lloc inferior en l'estructura social, i ve d'una societat menys modernitzada i "endarrerida". La idea d'immigrant també està associada al fet de ser excessiu, sobrer i perillós.

Així, el concepte immigrant també compleix una funció social d'ordre simbòlic que permet diferenciar entre "ells" i "nosaltres", uns "altres" que estan "entre nosaltres". Aquest tipus de conceptualitzacions permeten categoritzar idees d'oposició i diferenciació com són ara les nocions d'"autòcton" (immigrant que va arribar fa més temps) i "immigrant".

Per això, avui en dia, el concepte d'immigrant il·lustra una forma nova de discriminació, que justifica el tracte desigual i que, a més, està reforçat amb un estatus jurídic diferent per a les persones immigrades no comunitàries.

Precisament, i en relació a la construcció de la categoria d'“immigrant”, en els darrers anys apareixen noves conceptualitzacions del racisme contemporani associat a les nocions de diferència, cultura, identitat, etc., i que, en definitiva, persegueixen, de la mateixa manera que el racisme clàssic, la creació i justificació de la discriminació sobre la base d'una visió etnocèntrica del món, de classe i de cultura dominant.

El racisme contemporani està molt relacionat amb les migracions post-colonials. Segons Wieviorka (2003), fins als anys 60 i 70, el racisme era hereu del passat basat en l'existència real o fantasmal de particularismes físics per deduir-ne una inferioritat i així poder explotar i dominar. En el moment que les qüestions culturals es despleguen, el racisme es transforma i esdevé un neoracisme, o racisme cultural o diferencialista. Des d'aquesta perspectiva, “s'afirma que hi ha persones culturalment diferents, irreductiblement diferents, incapaces de manera fonamental d'integrar-se a la societat (occidental) i de compartir els valors del grup o classe dominant”. Així, aquest racisme diferencialista justifica l'exclusió, les desigualtats econòmiques i la injustícia social, ja que té per funció mantenir separats i en situació de rebuig determinats col·lectius, i radicalitza, convertint en “naturals” les diferències culturals tant del grup dominant com dels grups minoritzats.

Segons aquestes visions, ja no existeixen races diferents, sinó cultures diferents, però s'associen les mateixes connotacions i matisos del concepte de raça (visió naturalitzadora, biològica de trets socials i culturals) a aquest concepte de cultura. La cultura i la diferència cultural apareix en els nous discursos de l'exclusió social o el neoracisme, com un problema, una magnificació i també, una producció social.

1.2.1 **La marginalitat avançada**

Així, entrarem directament en la caracterització de la nova marginalitat que defineix Wacquant, on la dimensió territorial i ètnica hi tenen un lloc predominant i que ens serveix de referent per a l'anàlisi de la realitat de Salt com a context de desenvolupament de joves en situació d'exclusió.

L'obra de Wacquant es caracteritza per l'estudi i teorització de la *marginalitat avançada* com la nova expressió de la marginalitat urbana en les societats post-fordistes¹⁸. Existeixen a les ciutats occidentals, tant al seu interior com a l'exterior, “zones de no dret”, “sectors problemàtics”, “barris prohibits”, “territoris de privació i abandonament que cal témer” reputacions que contribueixen perillosament a fabricar la realitat.

Segons l'autor, la marginalitat avançada, faria esment del “nou règim de relegació socioespacial i de tancament exclouent que cristal·litza en la ciutat post-fordista sota l'efecte del desenvolupament desigual de les economies capitalistes i de la desarticulació de l'Estat-providència, segons modalitats que varien d'acord amb la manera en què aquestes dues forces recauen sobre la classe obrera i sobre les categories etnoracials que resideixen a les

¹⁸ Wacquant a “Pàries Urbans” desenvolupa un anàlisi comparativa entre el ghetto del Cinturó negre de Chicago i la banlieue del Cinturó Roig de París. Assenyala que la relegació socioespacial al Cinturó Negre americà és resultat d'un “tancament exclouent” que es realitza sobre una base “racial”. Alhora l'estructura i les polítiques de l'Estat mantenen aquesta separació a nivell material i simbòlic, de manera que es configura com un microcosmos tancat, racialment monocrom i culturalment unificat amb poca organització i intervenció de l'Estat. Per altra part, en el cas del Cinturó Roig francès, la relegació a la banlieue és producte prioritàriament de la posició de classe, després intensificada per l'origen ètnic (post)colonial, amb heterogeneïtat pel que fa a l'origen etnoracial i social, obert a l'entorn que l'envolta i amb una presència forta de les institucions públiques, en el desenvolupament d'accions protectores i compensatòries.

regions inferiors de l'espai social i l'espai físic" (Wacquant, 2007: 11). No obstant, aquesta marginalitat avançada no es produeix de la mateixa manera a tot arreu sinó que els mecanismes genèrics que la produeixen, o les formes específiques que presenta, varien segons relacions entre classes, l'estat i l'espai característic de cada societat en cada època donada.

La marginalitat avançada es produeix en un context de progressiva polarització social i de dualització de les metròpolis, amb una acumulació social i espacial en determinats territoris de les dificultats econòmiques, l'acumulació en determinades zones de la pobresa extrema i la degradació social, les divisions etnoracials i la violència pública. Aquesta marginalitat es produeix per efecte de tres components de *violència de dalt*: a) l'atur massiu i crònic (desproletarització i precarització); b) la relegació en barris oblidats; on la disponibilitat de recursos públic i privats disminueix per una major competició per l'accés als béns col·lectius; i c) l'augment de l'estigmatització, no només associada a l'origen social o ètnic sinó al fet de viure en barris degradats i degradants.

Amb voluntat heurística per a l'anàlisi comparatiu d'aquesta naixent, emergent i futurible marginalitat, Wacquant (2007: 277-308) elabora un model ideal provisional que caracteritza la marginalitat avançada en base a sis característiques distintives:

1) "El treball assalariat com a vector d'inestabilitat i d'inseguretat socials": La pèrdua de socialització del treball assalariat i el debilitament del dret al treball, configura un nou proletariat post-industrial, quan no una classe "desproletaritzada", fora del mercat de treball i de la relació salarial.

2) "La desconexió funcional de les tendències macro-econòmiques". La marginalitat avançada es troba desconnectada de les fluctuacions i de les tendències globals de l'economia: per exemple, l'atur dels joves de les classes populars procedent de les migracions ha augmentat sense interrupció a les barriades sense que els canvis macroeconòmics o tendències del mercat de treball incidissin en aquesta situació.

3) "fixació i estigmatització territorials". La marginalitat avançada tendeix a concentrar-se en territoris aïllats i clarament circumscrits, percebuts, tant des de l'exterior, com des de l'interior, com llocs perillosos, residuals. Aquests discursos es produeixen des de baix en les interaccions habituals, com des de dalt des dels àmbits polític, periodístic i fins i tot científic. En aquest sentit "una *taca de lloc* se superposa als estigmes que ja funcionen, tradicionalment relacionats amb la pobresa i la pertinença ètnica"

4) L'alienació espacial i la dissolució del "lloc"; l'estigmatització territorial produeix la *dissolució* del "lloc", és a dir "la pèrdua d'un marc humanitzat, culturalment familiar i socialment diferenciat, amb el qual s'identifiquin els sectors de població urbans marginats i dins el qual se sentin entre els seus i en una relativa seguretat". Així els espais de seclusió urbana, han deixat de ser "llocs" de protecció i identificació, per a esdevenir "indrets" de competició i inseguretat, entre habitants, agents de control i institucions exteriors.

5) "La pèrdua d'un rerepaís". És a dir, la pèrdua d'una base de protecció viable en la comunitat d'origen (barri, poble, país d'emigració, entorn,...). Així, en els contextos de marginalitat urbana, les persones excloses del treball assalariat, poden no gaudir d'un suport col·lectiu informal i han de desplegar estratègies individuals d'"autoaprovisionament" o "espavilament".

6) "Fragmentació social i desintegració simbòlica, o la gènesi inacabada del "precariat"". "La marginalitat avançada es diferencia de les formes anteriors de pobresa urbana en el fet que es desenvolupa en un context de descomposició de classe" resultat de la desproletarització i

la precarització. Les condicions de competitivitat dificulten el procés de creació d'una consciència de condició compartida i d'objectius d'acció comuns, ja que la urgència econòmica i la necessitat social són enormement diverses. Alhora, la desconexió amb instruments tradicionals de mobilització i de representació, la manca d'un llenguatge i uns referents que puguin concebre un destí col·lectiu, dificulten la construcció d'una expressió comuna a través de la qual unificar-se i identificar-se. En aquest sentit, les tradicionals formes organitzatives al voltant de la condició assalariada es demostren del tot inadequades i estèrils.

Aquesta situació de *violència de dalt* és resposta segons l'autor per formes de *violència de baix*¹⁹, amb l'exemple de les revoltes protagonitzats per joves de barris populars en diferents ciutats nordamericanes i europees des dels anys 90 fins als nostres dies. Si bé, la violència i desordres, han estat associats en la percepció pública a qüestions d'ètnicitat i immigració, com a expressió de racisme institucional, aquesta respon a dues lògiques; la lògica de la protesta contra la injustícia ètnica i la discriminació; i la lògica de classe que empeny a sectors empobrits a rebel·lar-se contra la privació econòmica i la desigualtat social.

1.3 Conclusions del Bloc 1

La marginació i l'exclusió, són una particular forma d'enclavament i d'integració social que passa per la posició subalterna i alhora funcional que es justifica a través de l'estigmatització de determinada categoria de persona o condició.

Les referències teòriques aportades fins aquí, ens mostren com les formes de marginalitat urbana emergents es desenvolupen en relació a factors com ocupació, que condiciona el posicionament de classe, ètnicitat i estigma territorial.

Aquests factors de marginalitat emergents, doncs, són variables que cal posar en joc en l'anàlisi de la marginalitat dels joves en determinats contextos i que esdevenen útils i explicatives de la realitat que ens ocupa; l'existència de territoris estigmatitzats, com pot ser el cas de Salt, on l'ètnicitat té una importància significativa, així com la situació d'atur i exclusió del mercat de treball que viuen bona part d'aquest joves.

¹⁹ Segons terminologia de Zizek, violència objectiva i subjectiva. En aquest sentit, són interessants les tesis d'aquest autor al voltant de la violència, quan sosté que, la violència explícita, la que veiem, la subjectiva (la que protagonitzen els subjectes) ens impedeix veure la violència sistèmica, inherent i objectiva del sistema de desigualtat capitalista. En aquest sentit, l'adopció d'aquest discursos criminalitzadors és funcional al fet d'obviar i silenciar les causes i les condicions que possibiliten aquesta violència visible, desorganitzada, espontània.

BLOC 2: Perspectives sobre joventut

La joventut és un concepte socio-històric, que designa una realitat variable segons contextos històric, polític i cultural i, al mateix temps, es tracta d'una categoria socialment construïda que denomina una particular etapa i condició social en relació a una edat i a uns processos de posicionament social²⁰.

De fet, en aquest sentit, es fa necessària una primera distinció entre la joventut com a categoria i els joves com a realitat empírica, diferència entre els *joves* com a individus²¹ i la *joventut* com a concepte o com a procés social. (Casal, 1996)

En aquest sentit, la joventut com a condició i procés ha estat objecte d'estudi des de diferents abordatges; la joventut com a categoria d'edat, com a estat del desenvolupament humà que es vincula a la psicologia evolutiva o la psicologia social, la joventut com a condició, les cultures associades a la joventut, o la joventut com a grup-problema versus la joventut com a recurs. (Bendit, 2007)

2.1 Aproximació al concepte de joventut

A l'actualitat i en relació a la política pública, la concepció de la joventut es compon d'una doble vessant, entre la visió de la joventut "com a problema" i la visió de la joventut "com a recurs". La primera, de perspectiva adultocràtica, entén la joventut com a categoria vinculada al "temps d'espera passiva" (Comas, 2011), un espai liminal necessari que retarda el pas a l'adulthood. Aquesta visió té importants efectes a nivell de poder, ja que manté als joves als marges de la possibilitat de participar activament en la societat, i al mateix temps, construeix una identitat juvenil allunyada del subjecte actiu, incidint en el seu potencial consumidor en relació al lleure. En aquest cas, apareix la joventut com a recurs, que afirma la condició juvenil i la dota de característiques pròpies i específiques.

Aquest debat té a veure amb les diferents aproximacions al concepte de joventut que han orientat en bona mesura les polítiques públiques:

- a) La joventut com a etapa de transició: Que es concreta en el pas de la infància a l'adulthood, que ha de finalitzar amb l'assoliment d'aquells elements que ens posicionen en l'estructura social: formació, feina, habitatge, família, etc. Des d'aquesta visió es desenvolupen les polítiques que en un sentit més nuclear, incideixen en les condicions materials de vida i de transició dels joves.
- b) La joventut com a etapa plena: a partir de la dècada dels 90' es parteix de la construcció de la joventut en sentit "afirmatiu" que considera als joves com un col·lectiu amb característiques i necessitats i diferents a les de la resta de grups socials i de les generacions de joves anteriors. És una visió fruit de l'extensió del benestar, de l'allargament del període d'estudis i del retard de l'emancipació i que es tradueix en polítiques afirmatives de tal condició en termes de lleure, oci, consum, cultura.

²⁰ Des que als anys 60', l'educació pública s'universalitza a les societats occidentals i la formació superior es democratitza, l'etapa de la joventut apareix definida i identificable al voltant d'una condició, en relació a unes edats i experiències compartides.

²¹ En la concreció del que és una persona jove, també hi ha hagut canvis pel que fa als límits d'edat "per dalt" i "per baix". A l'actualitat, metodològicament l'edat que es proposa està entre els 16 i 29 anys.

- c) La joventut com a ciutadania: Etapa en la qual els joves adquireixen i posen en pràctica els seus drets i deures socials. Una visió que proposa una aplicació cronològica dels diferents models de polítiques de joventut segons l'edat dels joves, afavorint mesures afirmatives en els primers anys de la joventut, i en canvi apostant per polítiques nuclears de transició a mida que avança l'edat, d'emancipació laboral, domiciliària i familiar. (Soler, 2010)

No obstant, donades les condicions econòmiques socials i culturals actuals, és evident que la *joventut* ha deixat de ser un període transitori del pas de la infància/dependència a la adultesa/autonomia, per esdevenir una fase específica del recorregut vital, perllongat i indefinit en els seus límits i contorns (Benedicto i Moran, 2008).

Per altra part, i pel que fa a la sociologia de la joventut, i als enfocaments teòrics que han guiat l'estudi i recerca sobre la joventut podem identificar tres paradigmes (Casal, 2006):

1-En primer lloc, l'integralisme, vinculat a les visions del *funcionalisme*, que parteix de la idea que la joventut és un cicle vital de pas d'un infant a l'adultesa, com una estadi al qual s'hi arriba un cop assolits certs aspectes que s'associen a l'adultesa. Aquesta visió parteix de la hipòtesi de la moratòria, del temps d'espera, es considera que ser jove és una categoria incompleta que s'ha d'anar transformant, amb l'adquisició de rols de responsabilitat.

2-En segon lloc, des de la teoria o hipòtesi del conflicte, d'arrel neomarxista, la idea de joventut com a *generació*, com a classe o grup social emergent i que s'enfronta als valors i generacions precedents i que per tant és agent de canvi i es presenta com a antítesis a un ordre social vigent en un determinat període i context.

3-Finalment, la teoria de la joventut com a tram biogràfic, parteix de l'*individualisme* metodològic i adopta la noció de transició, cap a la vida adulta a través de la inserció laboral, l'emancipació familiar i domiciliària. Així des d'aquesta perspectiva s'arriba a la definició de diferents itineraris o trajectòries de transició, de manera que la *joventut* passa de ser un estat, a ser un procés²².

2.2 La joventut com tram biogràfic

Des de la perspectiva de la joventut com a tram biogràfic en la qual ens emmarquem a nivell teòric, la joventut és un procés social en la biografia dels individus. Aquest procés de transició té efectes pel que fa a l'enclassement i el posicionament social i està condicionat per factors sociopolítics, històrics, econòmics, etc. propis del context on es produeix.

Efectivament, la perspectiva de la transició, té un potencial no només descriptiu i analític, sinó també polític en quant apunta a mancances i possibles mesures pel que fa a polítiques socials o de joventut, d'acord a aspectes que tenen a veure amb drets i oportunitats, i incorpora al mateix temps, a un nivell epistemològic, els condicionants propis de l'estructura social, amb la possibilitat de l'elecció individual, més enllà del determinisme, o de visions estrictament individualistes de l'elecció racional. Des d'aquesta perspectiva es diferencia entre *condició social* (que defineix la joventut, com a tram biogràfic) i *situació social* dels joves, que els vincula a un període, un context, un territori, i una posició en l'estructura social.

²² No obstant, a l'actualitat caldria iniciar un debat sobre el concepte de "vida adulta" com a punt d'arribada, i més quan les trajectòries actuals són cada cop menys lineals i discontinües.

Aquest plantejament teòric i metodològic, encunja els conceptes d'itinerari i *trajectòria*. Així es distingeixen diferents itineraris de transició, Transició Escola-Treball, Treball-Treball, Escola-Escola, Família-Família (domiciliar), que d'acord amb la posició social de la família d'origen, i en relació a l'entorn i experiències vitals significatives, acaben definint el posicionament social, l'enclavament. Així les trajectòries són diferents i desiguals segons classes i segments en l'estructura social, amb opcions de mobilitat social, ascendent o descendent.

Des d'aquesta perspectiva, i situant els diferents itineraris en 2 eixos, un pel que fa al nivell de complexitat de la transició i l'altre pel que fa la variable temps d'assoliment, s'han definit diverses modalitats de transició. Aquestes modalitats són canviants, i d'acord amb la situació social dels joves, n'hi ha que es consideren en recessió (les modalitats *d'èxit precoç* i de *transició obrera*), i d'altres es presenten com a emergents (les modalitats de transició *desestructurades o en bloqueig*, les *trajectòries de precarietat* i les *d'aproximació successiva*)²³.

En tot cas, destaquen i són rellevants per al treball que ens ocupa, els canvis pel que fa a les transicions escola-treball, com a principal factor de posicionament social, i l'emergència, en aquest sentit, de les modalitat de trajectòria en bloqueig i de precarietat.

Actualment, la transició escola-treball es caracteritza per un augment dels anys d'escolarització, un increment de les expectatives dels joves, una major complexitat dels itineraris formatius, una polarització dels itineraris entre elevada i baixa formació. L'accés al món laboral és cada cop més difícil per molts joves, i la permanència ve marcada per la precarietat, subocupació, etc.

Aquest fet és el que probablement apunta també a l'emergència de les modalitats de transició precària o en bloqueig. Es tracta de transicions on les expectatives de posicionament social són baixes i les trajectòries escolars són curtes o erràtiques, amb un bloqueig sistemàtic pel que fa a la inserció laboral: situacions d'atur crònic o entrades ocasionals al mercat de treball, i amb el desenvolupament d'activitat en l'economia submergida o marginal.

Aquesta trajectòria té a veure amb elements qualitius, actitudinals i d'entorn, que incideixen, en la pèrdua d'hàbits cap a la inserció laboral regular, per tant, en la baixa reversibilitat de la trajectòria i en l'exclusió social dels joves en aquesta situació.

2.3 Elements de posicionament social dels joves

Ens interessa d'aquesta aportació teòrica la idea que més enllà de les eleccions personals, les trajectòries vitals estan condicionades per la posició prèvia de cada individu en la societat, del seu origen social, del seu ventall d'oportunitats.

Partim de 3 consideracions bàsiques que defineix la perspectiva de la joventut com a transició:

-Els joves estan ubicats en el sí d'una estructura social i econòmica heretada de la *família* i que delimita els marges de maniobra en la construcció d'una posició social en la transició a la

²³ La descripció exhaustiva d'aquestes modalitats es pot trobar a Casal, Joaquim (1996). «Modos emergentes de transición a la vida adulta en el umbral del siglo xxi». *Revista Española de Investigaciones Sociológicas* (REIS), 75, 295-316.

vida adulta. La família i la posició en l'estructura social assenyalen el punt de partida en el procés d'enclavament, de mobilitat social o de reproducció de les desigualtats dels joves.

-El *sistema escolar* i certificacions professionals és la via de discriminació dels joves. L'escola és una via de classificació social, que acaba configurant itineraris formatius curts i de precarietat, o pot projectar cap a itineraris prolongats de formació amb més possibilitats de trajectòria d'èxit²⁴.

-La relació amb el *treball* és el factor per excel·lència que determina la posició social adquirida i que pot produir processos de mobilitat social. El treball consolida els joves en la classificació social, i actualment el mercat de treball presenta unes condicions d'incorporació sotmeses a la precarietat, la inestabilitat i la inseguretat per als joves.

Aquest tres factors, família/origen, escola, treball, tenen molt a veure amb les característiques de la marginalitat avançada que hem assenyalat al bloc anterior, en quant a la doble configuració de la desigualtat en base a l'ocupació (transició escola-treball en el cas dels joves) i l'etnicitat (transmesa a través de la família). No obstant, hi afegim, en conseqüència, com a proposta interpretativa *l'efecte lloc/barri*, el micro-context, com a elements que incideixen en un determinat posicionament social, en les condicions de marginalitat o exclusió, i en la producció o reproducció d'aquestes.

2.4 Canvis en la situació social dels joves

Per tancar l'apartat dedicat a la joventut com a categoria i les perspectives teòriques al voltant d'ella, ens aproximem breument a algunes de les transformacions que han condicionat la situació social dels joves a l'actualitat. D'acord amb aquesta condició juvenil incerta i imprevisible, de trajectòries no lineals, apareixen noves tensions que afecten a la joventut, com a condició, i als joves com a realitat:

- Segons les darreres dades de l'Eurostat (confirmades per la EPA del 2n trimestre de 2012) la taxa d'atur entre els joves menors de 25 anys a Espanya va arribar al febrer de 2012 al rècord històric del 50,5%. El percentatge de joves desocupats espanyols ha augmentat en més de 6 punts percentuals des del febrer del 2011 (44,4%). Així la taxa d'atur juvenil espanyola es situa per sobre del doble de la mitjana del conjunt de la Unió Europea (22,4%) i esdevé sis vegades més alta que a Alemanya (8,2%), Àustria (8,3%) i Holanda (9,4%).²⁵ Aquest aspecte, reforça la hipòtesi de l'emergència de les trajectòries en bloqueig, i en conseqüència té efectes sobre l'emancipació domiciliar.
- L'increment de l'atur i la prolongació d'aquest, genera una major competència per a l'accés al mercat laboral. Aquest fet té conseqüències pel que fa a la relació entre formació i treball, cada cop més les lògiques meritocràtiques no funcionen i les titulacions es devaluen. Aquest fet, posiciona pràcticament fora del mercat de treball, o en segments precaris, aquelles persones que no acrediten títols. Al mateix temps, la progressiva privatització i l'increment dels costos de la formació superior

²⁴ Des de la sociologia de l'educació, són nombrosos els autors que assenyalen la funció reproductora de les desigualtats socials de l'escola, malgrat la vocació comprensiva, en tant que la cultura que es transmet a l'escola està pensada i dirigida per la classe dominant nivell de continguts, valors, expectatives i llenguatge. Segons autors com Bernstein (1988), centrat en els processos de transmissió, existeixen codis diferents entre classes mitges (codi elaborat) i classes treballadores (codi restringit), i que per assolir l'èxit escolar cal conèixer i utilitzar el codi elaborat, cosa que situa els fills de les classes treballadores en situació d'inferioritat, i allunyats en quant a sistema de valors, identitat i motivacions del sistema escolar. En aquest sentit es poden explicar els processos de fracàs escolar, al mateix temps que els mateixos models organitzatius i docents del sistema escolar, sovint classifiquen i reproduïxen les desigualtats dins els centres. L'escola com a reproductora de les desigualtats socials és una qüestió assenyalada també per autors com Baudelot i Establet (1991).

²⁵ El Periódico de Catalunya, 3 abril de 2012.

universitària, pot tenir efectes intensificant una fractura social de classe pel que fa a la possessió de titulacions.

- El consum ha esdevingut la forma expressiva i el llenguatge dominant dels joves d'avui. L'ampliació del mercat juvenil d'acord amb l'extensió de la franja d'edat, així com de la capacitat de despesa i consum de la darrera dècada, ha potenciat l'expansió d'un mercat adreçat a la joventut com a col·lectiu prioritari, amb la progressiva mercantilització d'espais de lleure, relació, etc. El consum juvenil, acaba jugant un rol importantíssim en la composició imaginària de relacions socials (xarxes socials, espais d'oci industrial, eines de comunicació per mòbil, etc.). (Conde, 1999)

-Pràctica inexistència de polítiques de joventut en un sentit nuclear i progressiva desaparició de les polítiques perifèriques/afirmatives. La política en matèria de joventut ha estat limitada a Catalunya i l'Estat, i poc orientada a mesures nuclears i transversals, és a dir, a la formació, el treball, l'emancipació domiciliar o la salut. Majoritàriament, ha predominat una visió afirmativa de la condició juvenil que s'ha concretat en polítiques sectorials desplegades des d'organismes específics, amb la major part de competències transferides a les administracions locals i bàsicament adreçades a àmbits com la cultura, la participació, el lleure i l'oci²⁶. Aquestes polítiques de joventut, les úniques, si bé insuficients i amb poc impacte sobre les transicions juvenils, actualment es troben en retrocés, evidenciant que la situació dels joves és poc present en l'agenda política.

2.5 Conclusions Bloc 2

La situació social dels joves caracteritzada per l'atur i la precarietat laboral, que condiciona la transició a la vida adulta, que dificulta l'emancipació familiar, i té conseqüències pel que fa l'accés a béns i serveis, o a recursos simbòlics (com és el consum en els nostres dies) pot propiciar l'emergència de sectors de joves en trajectòries en bloqueig. Una situació social de determinats perfils de joves que pot esdevenir dependents, bé sigui dels recursos familiars com dels recursos assistencials i compensatoris, amb importants conseqüències socials i col·lectives.

A aquestes contradiccions que afecten al conjunt de joves, es poden manifestar en major mesura en aquells joves que habiten barris en relegació o territoris estigmatitzats, o en aquells que presenten la condició d'"estrangeria".

²⁶ Les polítiques de joventut a Catalunya s'inicien amb la transició democràtica i l'estructuració de l'estat social. En l'etapa 1976-85 es caracteritza per una visió assistencialista i protectora, que afavoreix accions de lleure i cultura sense que encara es puguin considerar polítiques. En l'etapa posterior, s'inicien pròpiament les polítiques de joventut des d'una perspectiva integral, i s'incorporen àmbits d'intervenció com la salut, el treball, la formació, la justícia, etc... s'incorpora la visió de la joventut com a transició i l'heterogeneïtat d'itineraris. En aquesta etapa, 1985-95, s'accentua la política nuclear en aquelles esferes que incideixen en la transició social dels joves (àmbit econòmic i social) malgrat que a la pràctica, degut a limitacions de gestió i pressupostaries s'acabin desenvolupaments accions pròpies de les polítiques perifèriques. Finalment en l'etapa més recent, des dels anys 90 fins a mitjans dels 00', emergeix un nou discurs o visió de la joventut al voltant de "la nova condició juvenil" una construcció que afirma allò juvenil, a nivell identitari, cultural, i que per tant, porta a la consideració que les polítiques de joventut s'han d'orientar exclusivament a aquells aspectes propis i exclusius de la condició juvenil. Així en aquest darrer període, d'acord amb la visió dels joves com a col·lectiu diferenciat i en certa mesura, com a "recurs", es desenvolupen polítiques de perfil més perifèric i explícit. (Soler, 2010)

BLOC 3: Joves i marginalitat a Salt

Recuperant els elements de desigualtat actual: classe, etnicitat i territori, ens proposem fer un breu i aproximatiu anàlisi de cas, i apuntar a aspectes que poden incidir en aquestes tres variables de la marginalitat en el cas dels joves de Salt.

En primer lloc abordarem els aspectes més relacionats amb el territori i l'efecte lloc, i en posterioritat, els elements contextuais del sistema, i en segon lloc, abordarem els elements que tenen a veure amb els factors que poden incidir en el posicionament social dels joves.

3.1 Salt com a context: elements contextuais

En el cas que ens ocupa, precisament perquè el context de Salt en el seu conjunt no es podria identificar com a tancament excloent, tal i com assenyala Harvey, la morfologia urbana de Salt i la seva composició demogràfica es defineixen a partir de mecanismes de mercat com els preus de la vivenda i el sòl, un determinat tipus de poblacions s'han distribuït en el territori d'acord amb la seva renda disponible i mercat de l'habitatge. La diferència de preu de l'habitatge de Salt, en relació al centre de la ciutat de Girona, en primer lloc, històricament, posiciona les classes populars en l'àrea perifèrica. En la primera meitat del segle XX, l'existència d'indústria tèxtil local, ubica classes treballadores que emigren del camp a la ciutat, o de l'Estat Espanyol a Catalunya, no només per a treballar en les fàbriques, sinó també, i més endavant, com a classes treballadores de l'entorn del Gironès. L'activitat econòmica industrial local desapareix als 80 i finals dels 90, i per tant, la major part de població treballadores que viuen a Salt però que no hi treballen. La construcció i la indústria alimentària de l'entorn gironí amb l'activitat deslocalitzada fora de la ciutat de Girona que es transforma en capital de serveis i turisme, és la que ocupa la major part de població treballadora no qualificada de Salt.

Per altra part, processos històrics i el mateix mecanisme de preus del sòl i l'habitatge, posiciona segregadament les poblacions a l'interior de Salt, configurant una morfologia urbana interna de diferenciació social entre barris. Així, trobem el Barri Vell, de carrers estrets i unidireccionals propis de l'antic poble, petites places, així com les cases i masos més antics. Actualment és el barri on habita bona part de la població i famílies més assentada o de "tota la vida".²⁷ El Veïnat, segueix en història al Barri Vell, era el conjunt de cases més proper a Sta. Eugènia i Girona, i acollia la població treballadora de la Fàbrica tèxtil Coma-Cros. Més endavant, al voltant de la carretera d'Olot, ara passeig dels Països Catalans, als anys 50 es construeixen les cases barates i posteriorment als 80-90 es va estendre el barri de perfil residencial de La Maçana.

La resta d'espai urbà ha anat creixent al voltant d'aquests tres barris a mode d'eixample amb edificis verticals fruit de l'especulació urbanística pròpia de l'època franquista, com tota l'àrea entre Àngel Guimerà i Torras i Bages a la part cèntrica del poble, la més densament poblada per l'arribada de persones al municipi. És el que es configura com a Barri Centre de Salt, que, dissenyat per a l'acollida de la població migrada dels anys 60-70 procedent majoritàriament d'Andalusia, Castella i Extremadura, un procés que triplica la població, ha estat recentment també el barri de concentració de les persones arribades fruit de les

²⁷ Més endavant es recupera i desenvolupa breument aquesta idea.

migracions post-colonials dels darrers 20 anys, produint canvis en la distribució de la població al territori i en la configuració dels seus espais²⁸.

Els darrers 10 anys, s'ha produït un important procés de desplaçament de la població que habita la zona centre de Salt. Durant els anys del boom immobiliari, moltes famílies del barri centre van marxar del municipi o a altres zones més benestants de Salt, posant en venda els pisos que, per preu més econòmic en relació a Girona i les poblacions de l'entorn, han anat ocupant les persones de més recent arribada²⁹. Així és com es configura el sector centre com un enclavament de concentració de la població més pobra, com a resultat de la fugida de les persones que milloren les seves condicions de vida i d'encapsulament d'aquelles que resten en situacions de precarietat.

L'any 2000 la població de Salt era de 22.000 habitants amb un 6,3% de població d'origen estranger. En deu anys, la població total s'ha incrementat en prop de 8.000 persones. Aquest important augment de població en pocs anys, ha generat en conseqüència, noves necessitats al municipi: a nivell escolar, d'habitatge, d'equipaments, etc... La població de Salt, el 2011 és de 30.389 habitants.

A més, aquest increment de població total ve determinat per l'augment de població de nacionalitat no espanyola en més de 11.000 persones en 10 anys, i en la disminució de població de nacionalitat espanyola, que ha marxat a altres municipis (una disminució de més de 3.000 persones). Per aquest motiu, l'increment percentual de població d'origen estranger sobre la població total ha estat tant important: del 6,13% al 42% en deu anys. Les nacionalitats majoritàries després de l'espanyola són la marroquina, la gambiana i l'hondurenya, seguides de la maliana i senegalesa³⁰.

Aquests processos demogràfics han tingut efectes sobre la densitat de població, la més alta de comarques gironines³¹. Al mateix temps s'ha produït un en l'estructura d'edats cap al rejuveniment de la població, per l'arribada de població jove i el creixement de la població infantil per un augment de naixements, d'acord amb noves pautes de fecunditat.

Pel que fa a l'activitat econòmica i la relació entre ocupació i atur actual, la realitat de Salt està fortament vinculada a al cicles macroeconòmic i als efectes de la crisi de sectors com la construcció, els mateixos elements que poden explicar l'arribada de població treballadora al municipi durant els anys 2000. El 2011, la mitjana anual d'atur al municipi és de 3.612 persones, xifra que suposa una taxa absoluta d'atur del 17,2%, mentre que la mitjana catalana de l'any era de l'11,7%³². De fet, entre el 2008 i el 2009, es produeix l'increment de l'atur més important mai registrat, amb prop d'un 40% més en un any. Pel que fa a les característiques de l'atur actual, el 55% és població d'origen estranger³³ i procedents

²⁸ Segons dades de l'Idescat, el 60% dels habitatges de Salt, van ser construïts entre 1960 i 1980, per donar resposta a la demanda generada per l'important fluxe migratori d'aquelles dècades. Des del 1980 el ritme de construcció d'habitatges s'ha mantingut al voltant dels 1.000 habitatges en 10 anys. La mitjana d'antiguitat dels habitatges és d'uns 36 anys.

²⁹ Entre els anys 2005 i 2007, es donen el nombre màxim de transaccions immobiliàries a Salt del període entre 2004 i 2012 segons dades del Ministerio de Fomento, amb més de 250 transaccions al trimestre. La resta de trimestres d'aquest període no superen les 80 de mitjana.

³⁰ Segons dades del Padró Municipal.

³¹ El 2011, la densitat de població de Salt és de 4.576 hab/km² i la de Girona és de 2.472 hab/km², segons dades de l'Idescat.

³² Segons dades de dades de l'IDESCAT i el Padró Continu de l'INE

³³ Segons dades i categories de l'Observatori d'Empresa i Ocupació. Generalitat de Catalunya.

majoritàriament dels sectors serveis i de la construcció. És un atur que es compon de 1.290 persones sense estudis primaris, 1.129 de les quals també d'origen estranger.

Es tracta doncs d'un perfil de població aturada poc qualificada que ha estat treballant en els sectors serveis i de la construcció majoritàriament en ocupacions també de poca qualificació, i és també un atur d'abast supramunicipal, la disminució de llocs de treball del conjunt de l'economia Gironès, afecta en major mesura a Salt, que és on viuen aquest perfil de treballadors. Així la renda familiar disponible bruta de Salt de l'any 2008, era molt inferior a la mitjana Catalana i més encara respecte la de l'entorn comarcal, cosa que li confereix una situació d'especial desigualtat respecte l'entorn territorial més immediat³⁴.

Més enllà d'aspectes quantitius caracteritzadors d'una determinada realitat, com hem vist Salt és un poble de tradició industrial i obrera, perifèric en relació a Girona. Aquest fet, ha conferit al municipi de Salt, una identitat pròpia diferenciadora de la capital, amb pes en la tradició agrícola, també industrial i organitzativa de la comunitat. No obstant, aquesta identitat, no respon al model de barris obrers relativament homogenis pel que fa a població de les grans perifèries urbanes, sinó que manté importants dinàmiques de tradició local vinculada a pobles de mida menor. Malgrat el creixement en nombre de població, que li atorga la condició de ciutat, Salt, es desenvolupa en un marc de relacions i representacions socials pròpies d'un poble heterogeni en quant estructura social, amb famílies, territoris, entorns, i poders, que fan que presenti una important fragmentació interna.

És així com ens interessa presentar 3 dinàmiques que considerem rellevants per entendre el context local i que tenen a veure amb formes de segregació i diferenciació social que s'han assenyalat bloc anterior. Cadascuna d'aquestes dinàmiques, es descriuen de manera breu malgrat mereixerien una recerca i aprofundiment:

En primer lloc, la configuració de fronteres simbòliques pel que fa a la identificació de la població al voltant de construccions que reforcen les diferenciacions arbitràries entre "ells" i "nosaltres". Es podrien distingir en general tres grans representacions al voltant de la població de Salt: la gent de Salt "de tota la vida", les migracions de l'estat espanyol, les migracions internacionals. De fet, la noció "Salt de tota la vida", és una construcció, una categoria que s'utilitza amb normalitat en les interaccions quotidianes, que constitueix el principal exercici diferenciador, respecte els "altres", i que intueix una idea de pertinença i propietat superior respecte l'entorn que la resta d'habitants.

Si bé la població total ha crescut, en canvi, el cens electoral, la població amb dret a vot ha disminuït cosa que, a més, dibuixa un escenari de desigualtat de drets polítics i de poc impacte electoral de la nova població. Aquest fet pot haver tingut efectes en la política i en la reticència per part dels darrers governs locals (abans CiU i ara PSC-ERC) a impulsar polítiques socials que puguin decebre els electors "nadius" de Salt o responent només a les demandes d'aquests.

En segon lloc, l'existència de fronteres físiques pel que fa als usos i apropiacions del territori respecte la particular relació entre espai físic i espai social que ja hem descrit. De fet, el Barri Vell de Salt, es constitueix com a espai de diferenciació que agrupa la població de Salt "de

³⁴ La Renda Familiar disponible per habitant (Índex Catalunya=100) a Salt era de 72,00 i al Gironès del 104,7. Segons dades de l'Idescat.

tota la vida”, essent precisament el barri de tancament excloent, amb més homogeneïtat social i de classe. El carrer Major de Salt, que separa el Barri Centre el Barri vell és una important frontera física en aquest sentit. Altres barris de Salt, de perfil més residencial, com la Maçana o el Veïnat també es diferencien en aquest sentit de la població de la zona centre.

El Barri Centre, tot i presentar en una important mobilitat de població, interna i externa, es configura com l'espai de concentració de l'atur i la marginació, acull, a més, la major part de comerços regentats per persones immigrades, i els seus carrers esdevenen l'espai de relació i interacció apropiat pels seus habitants, pertanyents a la part inferior de l'espai social (majoritàriament persones immigrades, en dificultats socioeconòmiques, en atur, etc...) que per aquesta condició, fan un ús més intensiu de l'espai públic, i per tant es fan més visibles. Aquesta visibilitat de la pobresa i la marginalitat, és la que pot generar percepcions estereotipades d'inseguretat, justifica accions de control i pot produir l'estigmatització de la zona centre.

En tercer lloc, la dinàmica de segregació i diferenciació pel que fa a espais físics, es reproduïx també en l'ús dels recursos i serveis del municipi, però en major mesura i amb especial significació es produeix en l'àmbit escolar. A Salt es viu una situació de distribució desigual de l'alumnat en els diferents centres, una distribució desigual que es dona sobretot en la relació entre escola pública i escola concertada, i que bàsicament ve donada per les diferències en les condicions socioeconòmiques de les famílies i el seu origen³⁵. Quan parlem de segregació escolar parlem de la distribució de l'alumnat en el seu conjunt. Una xarxa escolar segregada és aquella que presenta un situació, d'homogeneïtat social dins de l'escola, i d'heterogeneïtat social entre les escoles. Aquest fet, en el cas de Salt, com en d'altres, té important rellevància pel rol de les escoles en la configuració de relacions socials, (infants, famílies, entorn,...) així com per l'impacte que pot tenir en la definició de trajectòries escolars també diferenciades.

3.2 Ser jove a Salt: elements que apunten a situacions de marginalitat

Malgrat que l'objectiu desitjable seria fer un estudi en profunditat i longitudinal, de les modalitats de transició, de les trajectòries juvenils i el pes de l'estructura social i l'estigma territorial en aquests processos, ens limitarem a fer una primera aproximació a alguns aspectes que hem considerat claus per al posicionament social dels joves i com a condicionants de les seves trajectòries en el cas de Salt.

El nombre de joves entre 15 i 29 anys a Salt l'any 2011 era de 6.409³⁶, cosa que suposa un pes poblacional dels joves, del 21%, per sobre de la mitjana Catalana i del Gironès (17,9 i 17,3 respectivament). El nombre de joves al 2011, és sensiblement inferior a la dècada anterior. Aquesta disminució es pot donar a un factor de canvis en el patró de natalitat de les promocions, o per la mobilitat de joves cap a altres territoris; pel desplaçament familiar (d'acord amb el procés de desplaçament de població nacional fora de Salt en els darrers anys), o bé per la mobilitat de joves per motivacions econòmiques.

³⁵ Una situació detectada i documentada en el cas de Salt, ja en l'Informe extraordinari: *“La segregació Escolar a Catalunya”* publicat el 2008 pel Síndic de Greuges.

³⁶ Segons dades del padró Municipal de Salt i del SIJove.

D'acord amb els factors de posicionament social dels joves que hem presentat en el bloc anterior, abordem cadascun dels elements assenyalats en relació als joves de Salt.

- *Joves i família: la condició immigrada.* Més de la meitat dels joves de Salt (55,6%) provenen d'entorns familiars vinculats a la migració relativament recent. Aquest fet és important pel que fa a les condicions de desenvolupament de trajectòries i itineraris, ja que condiciona les xarxes, suports i el capital social de persones de recent arribada. Cal dir, a més, que a banda de l'existència de factors o variables específiques associades a la condició immigrada, existeix una correlació entre immigració econòmica i vulnerabilitat social. De fet, la immigració econòmica va associada a situacions de partida de pobresa i al mateix temps a la incorporació a la societat receptora també en contextos de precarietat laboral, d'habitatge, administrativa, etc. Aquest estat inicial de pobresa i precarietat de les persones i famílies immigrades pot acabar esdevenint una situació d'exclusió estructural.

L'origen majoritari dels joves de famílies immigrades a Salt és el Marroc (1.160 joves³⁷), Gàmbia (561), Hondures (438), Mali (209) i per tant, amb un herència fenotípica diferent al grup hegemònic.

Aquest col·lectiu o perfil de joves, ha estat en molts casos mal anomenat *segona generació*, atribuint-li el fet migrat com una qüestió heretada, inherent i perpètua. Molts d'aquests joves, ni tant sols han migrat. Per aquest motiu, altres autors, han optat per parlar de fills i filles de famílies immigrades (Casas, 2003). La lectura en clau de fills i filles, permet incorporar el fet migratori com a quelcom que precedeix els joves, i els condiciona, però no és consubstancial. El projecte migratori dels pares, en l'actual context polític-jurídic, econòmic i social, els determina en gran mesura, i els converteix en un grup social en situació de desigualtat i comparativament, pel que fa al conjunt de joves.

Alguns estudis i recerques ja han començat a indagar en la condició immigrada com a factor condicionant de la continuïtat educativa, la inserció laboral, etc... (Serra, C. i Palaudària, J.M, 2008). D'altres, han posat més èmfasi en qüestions com els models i projectes educatius, contextos socials, situacions socioeconòmiques de partida, com a factors que impacten en major mesura aquesta continuïtat i transició³⁸. En tot cas, existeixen factors condicionants que incideixen específicament sobre els joves de famílies immigrades, pel que fa a les condicions de transició i a l'estructura d'oportunitats. Alguns poden ser; 1) Situació legal-administrativa; 2) Si no s'ha nascut a Catalunya: edat d'arribada (i edat d'escolarització al sistema escolar català), anys de residència a Catalunya, coneixement de la llengua; 3) Formació rebuda (escolarització al país d'origen, a Catalunya, continuïtats i discontinuïtats); 4) Llengua intergrupala diferent de la hegemònica, 5) Expectatives personals derivades del procés migratori; 6) Expectatives familiars derivades del procés migratori; 7) Factors associats a identitat.

- *Joves i escola: graduació.* Davant la complexitat que suposa fer un estudi en profunditat dels itineraris formatius dels joves de Salt, ens basem específicament en les dades de graduació en ESO, necessària per a la continuïtat formativa reglada.

³⁷ Joves entre 15 i 29 anys l'any 2011 segons dades del Padró Municipal.

³⁸ En l'àmbit educatiu destaquen autors com David Gilborn o Miquel Àngel Alegre.

A Catalunya, com a referència comparativa, la taxa de graduació del curs 2008-2009, segons el SIJjove, va ser del 81,9% en continuïtat amb una tendència creixent dels darrers 10 anys. El mateix curs, 2008-2009 la taxa de graduació del municipi de Salt, va ser del 65,54%, molt inferior a la mitjana catalana. Més recentment el curs 2010-2011, a Salt ha estat del 63,73%, sensiblement inferior a la de dos cursos anteriors³⁹. En nombres absoluts, els joves que no graduen se sumen als que tampoc ho van fer en les promocions anteriors, i successivament des de fa diversos anys, anualment, prop d'un centenar de joves a Salt se sumen al col·lectiu de persones no gradues.

Les opcions formatives no reglades i d'acompanyament a la inserció laboral per aquests joves, són compensatòries i dependents de la política pública del moment (programes, subvencions,...), actualment en retrocés a Salt⁴⁰. En aquest sentit, la situació de no graduació, pot significar el bloqueig dels itineraris, amb dificultats importants d'accés al mercat de treball, per la baixa qualificació. Per revertir aquesta situació es fa necessari reincorporar-se a l'educació a partir dels 18 anys per assolir la formació bàsica, cosa que perllonga les transicions en el temps. Malgrat aquesta possibilitat, hi ha estudis que apunten a la baixa reversibilitat d'aquest tipus de trajectòries formatives curtes o d'abandó prematur.

Per altra part, en relació als itineraris formatius a dels joves de Salt mereixeria una recerca a fons l'estudi de l'impacte de la segregació escolar, en la definició d'itineraris, i les trajectòries d'èxit o fracàs escolar.

c) Joves i treball: Joves en situació d'atur. A Salt, a finals de 2011, hi ha 770 joves d'entre 16 i 29 anys inscrits com a aturats, amb major presència d'homes⁴¹. Pel que fa a nivell d'estudis, la major part de les persones aturades tenen el graduat en educació secundària o títols de formació professional equivalents (483) essent un nombre relativament petit el de joves aturats amb estudis post secundaris o universitaris. No obstant, trobem 259 joves en situació d'atur que no disposen d'estudis secundaris. Si analitzem les mateixes dades en el cas de joves de nacionalitat no espanyola, es fa evident que es tracta del grup que reuneix la major part dels joves no graduats en secundària. Dels 770 aturats joves, el 58,4%, són immigrants. D'aquests 243 no acrediten secundària. Constitueixen, doncs, pràcticament la totalitat del conjunt d'aturats sense estudis secundaris.

Les dades d'atur registrat entre els joves de Salt, ens mostren que el perfil majoritari els joves aturats és el de joves amb educació bàsica obligatòria, o sense aquesta. Per aquest perfil de joves la participació al mercat de treball actual és molt difícil i passa per ocupacions precàries, discontinües i de baixa qualificació.

Un cop constatades aquestes situacions que apunten a l'emergència de joves a Salt en situació de trajectòria desestructurada, caldria veure quina influència hi pot tenir l'efecte del territori, etnicitat i ocupació en la particular configuració d'aquestes situacions.

És en aquest moment que es plantegen algunes hipòtesis.

³⁹ Segons dades de l'Àrea d'Educació de l'Ajuntament de Salt.

⁴⁰ Amb la finalització l'any 2011 del programa Casa d'Oficis (30 places), el 2012 del projecte Suma't (50 places), per exemple.

⁴¹ Segons dades de l'Observatori del Treball a desembre de 2011.

Bloc 4: Joves i marginalitat a Salt. Conclusions i hipòtesis

Les hipòtesis que plantejgem a continuació responen a la concepció que hem presentat de la marginació com a procés on intervenen, tant els condicionants propis del sistema territorial, per una banda, com els atributs de les persones potencialment marginalitzades.

Tal i com hem vist, també en l'aproximació teòrica a la marginació, la construcció discursiva legitimadora de la desigualtat i la marginació és un element consubstancial a l'existència d'aquest processos, a través de mecanismes d'estigmatització de determinades categories de persona i finalment, en la nova configuració de la marginalitat urbana, en l'estigmatització de determinats territoris.

En relació als contextos, en el nostre cas, Salt, recuperem la teoria de la marginalitat avançada de Loïc Wacquant segons la qual els territoris de relegació de les grans ciutats són un nou element clau en la configuració de la desigualtat i la marginació contemporània.

Per aquest motiu, les dues grans hipòtesis a plantejar tenen a veure, per una part amb el territori com a context, i per altra part amb els joves i els seus condicionants.

4.1 Salt com a context d'emergència de determinades formes de marginalitat avançada. Perifèries dins la perifèria. (Hipòtesi 1)

Salt no és un ghetto, ni tampoc una *banlieue*. Salt és un entorn perifèric, però no reproduïx les característiques demogràfiques, morfològiques, urbanístiques, dels barris en tancament excloent, ni de composició social, ja que presenta heterogeneïtat ètnica i també de posicionament de classe.

En un sentit *extern*, Salt es configura com a ciutat de la perifèria obrera de la ciutat de Girona, per efecte d'un procés històric d'ubicació de la indústria en el territori de la conurbació gironina, en un primer moment, i posteriorment per efecte de l'evolució del mercat de l'habitatge de la perifèria, en relació al centre, representat per la ciutat de Girona.

No obstant, en un sentit intern, dins de Salt es produeixen formes de segregació i exclusió socio-espacial que confinen, concentren i acumulen determinades situacions de pobresa, fragmentació social i diversitat etno-racial en un mateix barri/territori. Per tant es donen processos de diferenciació social i concentració de la desavantatge social en uns determinats entorns/barris, zona centre principalment i d'altres enclavaments disseminats. Aquesta segregació i concentració, pot haver estat motivada també per efecte dels preus de l'habitatge durant la dècada 2000-2010, en la distribució de determinats perfils poblacionals i socioeconòmics en uns barris o altres.

Els nous patrons de desigualtat urbana basats en l'ocupació i l'etnicitat i concentrats en determinats territoris es produeixen a Salt en un context particular de perifèria-segregació externa en relació a la gran ciutat Girona i en entorns de segregació socio-espacial interna, configurant un mapa de perifèries, dins la perifèria. El fet de ser un poble amb tradició històrica pròpia i no un barri obrer desenvolupat a remolc del desenvolupament econòmic de les grans urbs, li confereix característiques diferents a les perifèries obreres urbanes.

Aquestes concentracions, dibuixen fronteres espaials i simbòliques dins el municipi. Espaials en quants a la configuració territorial física amb un centre i perifèria interna, i simbòlica en quant a la construcció de representacions entorn “zones perilloses”.

Salt es destaca a més per una forta estigmatització territorial en un sentit *extern* en relació a Girona i altres municipis, que pot jugar efecte lloc condicionador sobre els joves. I alhora hi ha un estigma territorial *intern* sobre determinat barri, sobretot el Barri Centre.

Finalment, i en relació a aspectes contextuais que poden incidir a la consideració de Salt, i en concret de la zona centre de Salt com a context de marginació, es donen diferents elements a tenir en compte: 1) Concentració de la població immigrada, (en relació a Girona i en el seu interior en determinades zones); 2) Elevades taxes d'atur i d'atur de llarga durada, situacions de desproletarització; 3) Segregació socio-espaiial i acumulació i confinament de les situacions d'exclusió i desigualtat; 4) Estigmatització territorial. Aquest elements coincideixen amb els component que Wacquant identifica amb els generadors de marginalitat.

Algunes dinàmiques internes, com la segregació escolar (bàsicament entre escola concertada i pública), incideixen en la configuració d'espais diferenciats en l'ús dels recursos, serveis i espais disponibles al territori, que afavoreixen processos d'intensificació de la segregació socio-espaiial, pel que fa a interaccions i estigmes.

L'orientació ideològica, programàtica i l'acció pràctica de la política municipal, en les darreres legislatures, pot haver tingut incidència en la configuració d'una particular visió de Salt, interna i externa, així com en l'estigmatització de determinats entorns i grups socials: limitacions en les condicions d'empadronament i d'obtenció d'informes d'arrelament o habitatge (mesures que només a persones immigrades), ordenances de convivència, intensificació del control policial en determinades zones, instal·lació de càmeres de videovigilància en àrees i carrers concrets, etc.

4.2 La situació de marginació i la múltiple condició estigmatitzada d'alguns joves de Salt (Hipòtesi 2)

Es podria afirmar, un cop analitzades algunes de les variables que poden incidir en el posicionament en l'estructura social dels joves, i la llum de les zones definides per Robert Castel, que a Salt existeix un important nombre de joves en zona de vulnerabilitat i fins i tot de marginalitat, que en relació a les modalitats de transició definides per Quim Casal, es troben en situacions de transició erràtics o en bloqueig. Es tracta per tant, de situacions objectives de marginació.

En quant a l'anàlisi dels factors que poden incidir en el procés de marginació i en l'estructura d'oportunitats dels joves, pren rellevància l'estigmatització com a element que produeix la desigualtat i alhora la legitima. Un aspecte que han assenyalat la major part dels autors referenciats en aquest treball.

En el cas dels joves Salt, doncs es podria donar una múltiple condició estigmatitzada, malgrat que aquest afecta en major o menor mesura als joves de Salt, en nombre i intensitat. Per exemple, l'estigma en relació a la joventut, o l'estigma territorial, pot condicionar al conjunt de joves de Salt. Alhora, aquesta combinació condiona en major mesura als joves

precaritzats, de famílies empobrides, per una part, i als joves fills de famílies immigrades. En alguns casos, aquesta múltiple estigmatització pot recaure en els mateixos individus.

a) La condició i estigma juvenil

El fet de ser jove, és actualment formar part d'un col·lectiu socialment estigmatitzat, sobrevalorat en temes de consum i oci, i desprestigiats pel que fa a la seva intervenció política i pública. Com hem vist la condició juvenil està travessada per la precarietat, i la incertesa, i la situació social dels joves es caracteritza per una pèrdua fàctica i progressiva de drets i oportunitats. A més, les retòriques al voltant dels joves i les opcions de transició apel·len a qüestions individuals i biogràfiques que van des de la idealització de l'èxit i l'emprenedoria fins a la culpabilització del fracàs. Aquesta visió és reflex d'un imaginari de la joventut com a objecte (en el cas del consum), com a problema (pel que fa a les opcions de transició), i com a perill (pel que fa a la seva participació i dimensió pública).

En el cas particular de Salt, el nombre de joves a Salt ha incrementat en els darrers 10 anys, constituint el 20% de la població i, en canvi, l'anàlisi del naixement i evolució de les polítiques de joventut de Salt, per exemple, permet constatar com els joves, són un grup social poc present en la política social local. Sense fer una valoració exhaustiva, a grans trets, la política de joventut a Salt és clarament explícita i delegada a una petita Àrea de Joventut.⁴² L'abandó de les polítiques de joventut des de les altres àrees i la delegació a l'Àrea de joventut, porta a la realització d'accions majoritàriament perifèriques i afirmatives, en l'àmbit del lleure, socioeducatiu, de participació, ... exceptuant els programes en matèria de salut. Pel que fa a les polítiques nuclears (educació, ocupació, habitatge, etc...) les polítiques i programes desenvolupats, actualment, es limiten a la tasca informativa i orientadora. L'Àrea ocupa un lloc, en l'organigrama municipal de tercer ordre, com a regidoria associada i delegada a la Regidoria d'Educació i Cultura, amb el nom de regidoria de "Joventut, festes i lleure". Aquesta consideració té efectes a nivell pressupostari i de recursos humans, amb un equip municipal de 2 persones.

El desinterès i desatenció política en vers els joves a Salt, es deu també a la visió estigmatitzada (associada a perillositat) del discurs polític en vers determinats joves, que s'ha pogut detectar en la manca de serveis i recursos de titularitat pública, gratuïts i participats per joves de classes populars i/o de famílies immigrades. Alhora els serveis i recursos amb aquest perfil d'usuari, són vistos com a conflictius i problemàtics per part dels mateixos responsables polítics. De fet, a més, es produeix una certa segregació pel que fa als usos de recursos de lleure i socioeducatius del municipi, amb una àmplia oferta en l'àmbit de l'associacionisme esportiu, i privat, per exemple, qual hi participen els joves que disposen dels recursos econòmics necessaris mentre que les accions municipals i públiques de component gratuït o assequible, són limitades i percebudes com a problemàtiques.

b) La condició i estigma de classe

La situació d'atur i precarietat de grups de joves a Salt és un fet que es pot constatar a nivell estadístic, però té importants implicacions personals i socials. Els efectes de l'atur sobre les classes populars són evidents, però alhora la situació de molts joves aturats o precaritzats a Salt, significa l'emergència d'una classe desplaçatitzada, com assenyala Wcquant en la

⁴²Aquesta tasca d'avaluació de les polítiques de joventut a Salt, s'ha pogut fer amb l'aplicació del Sistema d'Indicadors d'Avaluació de les Polítiques de Joventut SIAPjove, dissenyat per la Universitat de Girona, en el context de nou PLJ 2012-2015 de Salt.

caracterització de la marginalitat avançada. Els joves empobrits i en situació d'atur a Salt, que com hem vist majoritàriament són joves amb baixa qualificació, per una part, i per altra part, la meitat d'ells fills de famílies immigrades, es fan especialment visibles en l'espai públic.

Per als joves que se situen exclosos d'àmbits clàssics de socialització i transició com són l'escola i el mercat de treball, el carrer o el barri, esdevenen probablement l'espai més importants de trobada i sociabilitat. La discriminació social i racial en relació a l'accés a determinats espais, la manca de recursos econòmics que impedeix l'accés al consum, i les condicions precàries dels habitatges en determinats sectors, converteixen el carrer com l'únic espai accessible i disponible. Es tracta dels joves "fora de circuit", laboral, formatiu, i fons i tot fora del circuit assistencial i de programes socioeducatius, d'acompanyament, lleure...

Aquest espai significatiu, el carrer, el barri, pot esdevenir espai de resistència i de protecció, en l'articulació de normes i valors i d'una particular "cultura de carrer" que esdevé un espai integrador i identificador front a l'amenaça de l'estigma exterior. Alhora, al carrer, a Salt, i sobretot al Barri Centre i altres enclavaments de segregació, s'han intensificat, fruit de pressions mediàtiques i socials, els mecanismes de control i la vigilància (càmeres, patrutatge també a l'interior de les escales, ...) que incideix en major mesura en els joves com a usuaris de l'espai. Aquest control i presència és així una amenaça, que redunda en l'exclusió i la marginalitat.

c) Estigma ètnic: associat al fet migratori en alguns casos

La proximitat amb joves immigrants permet detectar aquesta realitat i observar els efectes perversos que té no només sobre la construcció de la identitat, sinó també sobre l'estructura d'oportunitats. Algunes qüestions de tipus més simbòlic, immaterial però igualment discriminadores són les que rebel·len frases com: "Sóc català i em diuen que torni al meu país", l'atribució arbitrària d'un origen des de fora, d'una *alteritat* en la qual el subjecte no s'hi reconeix. Ser un *altre*, no ser dels *nostres*, no pertànyer a la comunitat en la qual paradoxalment, en molts casos, has nascut.

De manera poc precisa, però arran de la relació amb joves es pot conèixer la vivència personal d'aquesta condició; per exemple en el fet de no reconèixer-se com a immigrant (fet objectiu, biogràfic), però alhora reforçar-se identitàriament en allò que se't estigmatitza (origen i cultura dels pares). Per altra part, es reconeix l'existència de dos móns molt diferenciats; el de la casa, privat, amb una llengua pròpia, uns valors, un marc de relacions, unes pautes, uns referents, i el món públic, el de les relacions professionals, les institucions, administratives, educatives,... Aquest fet, dóna lloc a una certa desorientació en quant a referents, per una part, els de l'interior de la família que en molts casos no són útils ni del tot funcionals pel context de vida, com a jove en les societats occidentals, i per altra part, amb una manca important d'ancoratges i capital social al territori de vida, per trobar eines de desenvolupament i nous referents.

En aquest sentit, els joves fills i filles de famílies immigrades, experimenten la condició d'estrangeria d'una manera interior, i a més són objecte de l'estigma propi de la condició d'"immigrant".

d) L'estigma territorial

L'estigma territorial de Salt és un fet sobre el qual no cal redundar en aquest treball però que mereixeria un estudi a fons. En tot cas, l'experiència com a habitant i els diversos exercicis de justificació i desmentiment que cal fer darrera la frase "visc a Salt" i les reaccions que desperta, és un fet que ha viscut bona part de la seva població. Aquest fet, és així en bona mesura pel fet que Salt és un municipi sobrerrepresentat als mitjans de comunicació informatius catalans i de l'Estat, la majoria de vegades amb una important carrega negativa, vinculada a desordre, migració excessiva i problemàtica i delinqüència. Actualment, els mitjans de comunicació són pràcticament la única font d'informació hegemònica i socialment validada com a monopoli de la informació legítima (Bourdieu, 1997), cosa que té un fort impacte sobre les condicions de vida i les relacions al municipi.

A Salt, existeix un desajust, entre el coneixement que prové de l'experiència personal directa dels seus habitants en relació amb el territori, i el coneixement que prové dels mitjans de comunicació⁴³, essent més potent i poderosa la visió d'aquests últims en la construcció d'un imaginari col·lectiu per part fins i tot dels mateixos habitants de Salt. Aquest fet coincideix amb una realitat que assenyalava Aramburu (2002) pel que fa a "la relativa independència que presenten les representacions sobre els immigrants com a categoria social respecte les relacions amb immigrants reals". En el cas de Salt, no només es produeix aquesta independència respecte les representacions sobre els immigrants, sinó també sobre el poble mateix.

No obstant, malgrat aquesta visió sobre el conjunt de Salt, a nivell intern i amb més intensitat, l'efecte lloc negatiu i l'estigmatització del Barri Centre, es manifesta en l'existència de fronteres interiors, i imaginaris de perillositat i territoris no traspassats dels habitants d'uns i altres barris.

En definitiva, la múltiple condició estigmatitzada dels joves de Salt, pot tenir diferents efectes:

- En la visió que des de l'*exterior* es té dels joves de Salt, cosa que pot afectar a la seva estructura d'oportunitats en desigualtat respecte els joves gironins, per exemple, pel que fa a l'accés al mercat de treball, a l'habitatge,...
- En la visió *interior* que poden tenir els habitants de Salt, adults, dels joves del municipi.
- En la visió o autoconcepte que poden desenvolupar els joves sobre ells mateixos, i en la seva creació d'identitat i identificació a través de l'entorn com a espai de vincle i de socialització.

En aquest sentit i com a formes de resposta als efectes de l'estigma, podríem trobar des del risc de les profecies autocomplertes, a la transformació de l'estigma en emblema que pot conduir a la construcció d'una identitat col·lectiva entre determinats grups de joves de Salt al voltant de la identificació amb allò perillós, conflictiu, delictiu, que acabaria tancant el

⁴³ En una entrevista personal amb dones presidentes de comunitats de veïns, es preguntava a les dones del centre de Salt, sobre qüestions de convivència: (Projecte Dones Construïnt Convivència. Associació Vinclé. Febrer de 2012)

J. (entrevistadora): *Què pensa de la convivència a l'escala i al barri?*

Inés (Veïna): *Pues muy bien, mira mis amigas que tambien vinieron de Andalucía ahora se han ido a Tailandia y a Girona, y me dicen que porqué no me voy de Salt... però yo aquí estoy bien, me gusta vivir aquí, la gente y todo ...*

J. : *I què en pensa de la convivència a Salt en general?*

Inés: *Ui! En Salt, muy mal, con todo lo que sale en la tele...*

cercle i justificant la construcció mediàtica d'una representació dels joves de Salt com a "conflictius" i "perillosos".

4.3 Continuïtats de la recerca:

Un cop plantejades aquestes hipòtesis de partida, es plategen diferents i potencials opcions per a una recerca a fons sobre la realitat presentada:

- Aprofundir en l'anàlisi i contrast de la realitat de Salt o de determinats barris a la llum del model tipus de marginalitat avançada caracteritzat per Loïc Wacquant atenent a aspectes que no s'han pogut desenvolupar. Proximitats i distàncies amb el model.
- Quin és i com es concreta l'efecte barri en els joves de Salt o altres territoris? Expectatives, mobilitat, representacions, usos dels recursos, serveis i espais públics. Efectes sobre l'estructura d'oportunitats i les trajectòries. Possibilitat de realitzar una anàlisi comparatiu entre joves de Salt i joves de Girona.
- Quines poden ser les estratègies de resistència, les elaboracions culturals que desenvolupen els joves en situació de marginalitat, quina particular "cultura de la marginació"? Quines pràctiques innovadores, quines formes de deserció urbana? Podrien donar-se els elements contextuais desencadenants d'episodis de revolta, i de violència des de baix, que s'han donat en altres barris de grans ciutats europees?

Per concloure, podríem afirmar que a Salt com a micro-context, emergeix una classe subalterna, un precariat de joves poc qualificats o desqualificats, adreçada a una economia de l'explotació a escala Europea, amb cada cop més mobilitat pel que fa a la recerca de llocs de treball. La precarització i degradació del treball que s'ofereix als joves dels barris deheretats de les ciutats, dona lloc a un procés de desproletarització i la supervivència amb el treball informal, ajudes socials, programes compensatoris i activitats il·legals. La participació en el treball assalariat és una ocasió d'excepcionalitat.

Els joves de què parlem, són joves marginats en tant que fora de mercat de treball i del sistema educatiu en molts casos, en entorns familiars i territorials de pobresa, però alhora també són marginats en quant responen a un tipus de categoria de persona estigmatitzada que no respon a l'imaginari de hegemònic de persona i de normalitat: jove, fill de família immigrada, pobre, i habitant d'un determinat territori.

A més, és possible pensar que l'existència de determinats grups i perfils de joves marginalitzats, de la perifèria social, juga una funció important en els mecanismes de disciplinarització actuals, de criminalització de la pobresa, d'extensió de la por. Mentre que en la quotidianitat, l'existència d'aquests joves, de carn i ossos passa per l'experiència de la porta tancada, del currículum a la paperera, de l'accés a espais privats impedit a empentes, de l'assetjament policial, de l'estigma social, del tancament en barris.

Al mateix temps la difusió de discursos criminalització i culpabilització, al voltant de les retòriques del civisme, o l'excel·lència, impedeixen arribar a la consideració conflictiva de determinades realitats socials de privació, manca d'oportunitats, exclusió i/o discriminació, obviant, per tant, la causalitat estructural i l'alt component de responsabilitat política i pública.

Probablement l'existència de joves marginats, fora de l'accés al mercat de treball o amb un accés precaritzat, procedents de famílies immigrades, habitants de territoris oblidats o perillosos, i usurpadors del carrer com a lloc de vida i supervivència, és una forma particular d'integració social en la marginació. Aquesta compleix funcions legitimadores de l'existència de mecanismes de control i seguretat dels pobres, que alimenta les pors socials que veuen amenaces en entorns de vida més propers, i que a nivell de política social, justifica l'acció punitiva en lloc de l'acció educativa i social i el tractament dels conflictes socials en termes d'ordre públic.

Es fa pertinent, per tant, la necessitat de plantejar també, a nivell de política social, les conseqüències de l'emergència d'aquesta realitat, de joves marginalitzats i en relegació, precisament per l'enorme càrrega de futur que suposa.

III. Bibliografia:

- Alvarez-Uría, F. (1992) *Marginación e inserción*. Madrid. Endymion
- Aramburu, M. (2002) *Nosotros y los otros: imágenes del inmigrante en Ciutat Vella de Barcelona*. Madrid. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.
- Baudelot, C. i Establet, R. (1990) *El nivel educativo sube*. Madrid. Morata
- Bauman, Z. (2007). *Temps Líquids. Viure en una època d'incertesa*. Barcelona: Viena.
- Beck, U.(1986) *La Sociedad del riesgo. Hacia una nueva modernidad*. Barcelona: Paidós Iberica.
- Bendit, R. (2007) "Joventut i polítiques de joventut a Europa" a Diputació de Barcelona (2007) *Joventut i polítiques de joventut. 25 aportacions*. Barcelona: Diputació de Barcelona
- Benedicto, J. i Moran, M.L (2008) "Los jóvenes como actores sociales y políticos de la Sociedad global". *Pensamiento Iberoamericano*, 3.
- Berga i Timoneda, Anna. (2005). *Adolescència femenina i risc social. Un estudi d'itineraris biogràfics i estratègies culturals des d'una perspectiva de gènere*. Secretaria de la Joventut de la Generalitat.
- Bergalli R. Y Casado, D. (1994) *Frente a la sociedad dual. Jornadas sobre pobreza e inmigración*. Barcelona. Editorial Hacer.
- Bergalli R. i Rivera I. (coord) (2007) *Jovenes y adultos. El difícil vínculo social*. Barcelona. Anthropos Editorial.
- Bergalli R. i Rivera I. (coord) (2006) *Emergencias urbanas*. Barcelona. Anthropos Editorial.
- Bernstein, Basil (1988) "Clase, Código y control. Hacia una teoría de las transmisiones educativas". Madrid: Akal Universitaria
- Bontempi, M. (2003) "Viajeros sin mapa. Construcción de la juventud y trayectos de la autonomía juvenil en la Unión Europea". *Estudios de Juventud*.
- Bourdieu (1999) *La miseria del mundo*. Madrid. Akal.
- Cano, Ana Belén (2011) "Procesos de integración y exclusión social juvenil en las periferias de Barcelona y Milan". Tesis Doctoral, Universitat de Barcelona.
- Casal, J.; (1996) *Modos emergentes de transición a la vida adulta en el umbral del siglo XXI: Aproximación sucesiva, precariedad y desestructuración* en REIS Revista Española de Investigaciones Sociológicas 75, pág. 310 (295-318).
- Casal, J.; Garcia, M.; Merino, R.; Quesada, M. (2006). "Aportaciones teóricas y metodológicas a la sociología de la juventud desde la perspectiva de la transición". *Papers*, Revista de sociología 79. Barcelona: UAB.
- Casas, M. (Coord) 2003. "També catalans: Fills i filles de famílies immigrades". *Finestra Oberta* 38. Fundació Jaume Bofill

- Castel, R. (1997) *La metamorfosis de la cuestión social*. Buenos Aires. Paidós
- Castel, R. (1991) “La inserción y los nuevos retos de las intervenciones sociales” A Alvarez-Uría, F. (1992) *Marginación e inserción*. Madrid. Endymion (pags. 25-36)
- Comas, D. (2011) ¿Por qué son necesarias las políticas de juventud? (p.11-27) *Revista de Estudios de Juventud* (94)
- Conde, Fernando (1999) “La trascendencia del consumo juvenil” en *Los hijos de la desregulación*. Madrid, CREFAT: 81-99
- Delgado, M. (2003). “¿Quién puede ser *inmigrante* en la ciudad?” A: Diversos autores. *Exclusión social y diversidad cultural*. Donostia: Gakoa
- Dell’Umbria, A. (2006) *¿Chusma?* Pepitas de calabaza. Logroño
- Dubet, F., Lapeyronnie, D. (1992) *Les quartiers d’exil*. Editions du Seuil. Paris
- Feixa C. 2008. “Generación Uno Punto Cinco”, *Revista de Estudios de Juventud*, Madrid, Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, 80: 115-128.
- Galbraith, J.K (1993) *La cultura de la satisfacción*. Barcelona. Ariel.
- Giddens A., Bauman Z., Luhmann, N., Beck, U. (1996) Joxe Berain (Comp.) *Las consecuencias perversas de la modernidad*. Barcelona: Anthropos.
- Harvey, D. (1977) *Urbanismo y desigualdad social*. Madrid. Siglo XXI
- Karsz, S. (2004) *La exclusión: bordeando sus fronteras. Definiciones y matices*. Barcelona. Gedisa
- Kerbo H. R. (1998) *Estratificación social y desigualdad*. Madrid. Mc Graw Hill
- Manzanos, C. (1991) *Cárcel y marginación social*. Donostia. Gakoa
- Quivy, R. i Van Campenhoudt (1997) *Manual de recerca en ciències socials*. Barcelona. Herder.
- Romaní, O. (1996) “Antropología de la marginación. Una cierta incertidumbre” a Prat i Martínez, (1996) *Ensayos de antropología cultural*. Barceona. Ariel
- Romaní, O. (2005) “Globalización, anti-globalización y políticas de reducción de daños y riesgos” a Eguzkilore, 19: 91- 103
- Romaní, O. (Coord.) (2010) *Jóvenes y riesgos, ¿unas relaciones ineludibles?* Barcelona. Edicions Bellaterra.
- San Román, T. (1990) *Vejez y cultura. Hacia los límites del sistema*. Barcelona. Fundació Caixa de Pensions.

Serra, C., Palaudàrias, J.M. .(2008) *Estudi dels processos de continuïtat i discontinuïtat en els pas de l'escolarització obligatòria a la post-obligatòria entre els alumnes membres de famílies immigrades*. Universitat de Girona i Fundació Jaume Bofill

Soler, P. (2010) *Els models de polítiques de joventut*. Seminari Polítiques Públiques de Ciutadania i Joventut. Barcelona: Diputació de Barcelona.

Subirats, J. (2004) *Pobresa i exclusió social. Una anàlisi de la realitat espanyola i europea*. Barcelona. Fundació La Caixa

Tortosa, J.M (1993) *La pobreza capitalista. Sociedad, empobrecimiento e intervención*. Madrid. Tecnos.

Trilla, J. (Coord) (2011) *Jóvenes y espacio público. Del estigma a la indignación*. Barcelona. Edicions Bellaterra.

Varela, J., Alvarez Uría F.(1989) *Sujetos frágiles. Ensayos de sociología de la desviación*. Fondo de Cultura Economica. Madrid

VVAA. (1997) *Desigualtat i canvi. L'estructura social contemporània*. Barcelona. Edicions Proa-UAB

VVAA.(2009) *La humillación. Técnicas y discursos para la exclusión social*. Barcelona. Edicions Bellaterra

Wacquant. L. (2007) *Pàries Urbans. Ghettos, banlieues, Estat*. Barcelona. Edicions 1984

Wacquant, L. (2009) *Castigar a los pobres*. Barcelona. Gedisa

Wieviorka, M. (1992) *El espacio del racismo*. Barcelona. Paidós

Zizek, S. (2009) *Violència*. Barcelona. Empúries

Pla Local d'habitatge de la Vila de Salt (2009-2015). Diputació de Girona. Ajuntament de Salt.

Pla d'Inclusió Social de Salt. Consorci de Benestar Salt-Gironès, 2009.

Institut d'Estadística de Catalunya <http://www.idescat.cat/>

Observatori Català de la Joventut <http://www20.gencat.cat/portal/site/Joventut/>

Observatori de l'Empresa i l'ocupació

Síndic de Greuges (2008) *La segregació escolar a Catalunya*.